

XIXe eeuwse voorlopers van de federalistische gedachte in België (1842-1900)*

door Rigo DE NOLF,

★

Zoals men voor de geschiedenis van de Vlaamse Beweging doorgaans teruggaat tot J.B. Verlooy (1746-1797) met zijn *Verhandeling op d'Onacht der moederlijke tael in de Nederlanden* (1788) (1) en zelfs tot W. Verhoeven (1738-1809) met zijn *Oordeelkundige Verhandelingen op de noodzakelykeyd van het behouden der Nederduytsche taele, en de noodige hervormingen in de schoolen* (1780) (2) — al laat men « officieel » de Vlaamse Beweging maar na 1830 beginnen — zo volgen hier enkele bladzijden over wat men kan noemen « de voorlopers » of « de vroegste verkondigers » van de federalistische gedachte.

Aan de hand van teksten en uitspraken, zou ik willen aantonen, dat niet alleen de Vlaamse Beweging reeds van bij de Belgische onafhankelijkheid ontstaan is, maar dat ook de scheidingsgedachten er als logisch gevolg kort nadien uit voortgevloeid zijn. We zien dezelfde ontwikkeling bij het ontstaan van de Waalse Beweging op het einde van de XIXe eeuw als reactie op de eerste. Deze mondt ook aanstonds uit in nog meer uitgesproken federalistische verlangens. Zo leidden dus beide nationale bewegingen naar scheidingsverlangens die ze in feite reeds in de kiem bevatten. De federalistische gedachte loopt dan verder als een onafgebroken draad door de Belgische geschiedenis, slechts hier en daar teruggedrongen of onzichtbaar.

A. De voedingsbodem : ontstaan van de Vlaamse beweging (1830-1842).

Afgezien van het feit dat bij het tot stand komen van België in 1830 nog verschillenden dachten in termen van vóór de Franse Omwenteling (1789)

en een soort federatie van gewesten verlangden zoals in de Brabantse omwenteling (1789-1790), wat dan door de centralistische geest overstemd werd, komt reeds 11 jaar na het ontstaan van de Belgische unitaire grondwet de eerste federalistische uitspraak voor als uiting van ongeduld over het uitblijven van toegevingen aan de Vlamingen en als gevolg van de eerste Vlaamse reacties die teruggaan tot het eerste jaar van de Belgische onafhankelijkheid.

Spijts de scherpe anti-Vlaamse aktie, de vrees voor het verwijt van orangisme en separatisme en in « een tijd van bevreesdheid en moedeloosheid » (3) liet Philip Blommaert (1809-1871) onder zijn initialen P.B. in 1832 te Gent het eerste manifest verschijnen onder de titel *Aenmerkingen over de verwaerloozing der Nederduytsche tael* (4). Hier zien we de onafgebroken lijn in de Vlaamse Beweging vanaf het eerste spoor in het Oostenrijks tijdvak (Verlooy's *Verhandeling op d'Onacht*, 1788), verzwakt in het Frans tijdvak (1792-1815), herlevend in het Nederlands tijdvak (1815-1830)

* De uitdrukking « federalistische gedachte » wordt hier in de ruimst mogelijke betekenis gebruikt, dus zowel federalisme, bestuurlijke scheiding en decentralisatie als separatisme en annexionisme bij Frankrijk of Nederland, kortom alle scheidingsgedachten in België.

(1) Heruitgegeven door de Nederlandse professor J.M. Schrant te Gent in 1829 en Rob. Van Roosbroeck in 1938.

(2) Dr. H.J. ELIAS, *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte 1780-1914*, Antwerpen, 1963, dl. I (1780-1830), blz. 127-143.

(3) Woorden van F.A. Snellaert, aangehaald door ELIAS, *a.w.*, deel II (1830-1859), blz. 23, waar de sfeer na 1830 goed beschreven wordt.

(4) Prof. Dr. P. FREDERICQ, *Schets eener Geschiedenis der Vlaamsche Beweging*, Gent, dl. I (1788-1888), 1906, blz. 12. In 1834 gaf Blommaert te Gent een tweede vlugschrift uit *Lands-tael van België*. Zie ook ELIAS, *a.w.*, I, blz. 134 en II, blz. 27-29.

om tenslotte definitief te hernemen met Blommaert. De publikatie is van groot belang omdat ze een zichtbare schakel vormt van het oude naar te nieuwe. Het oude is hier in de eerste plaats Verlooy's *Verhandeling op d'Onacht*. In 1829 had de Nederlander Prof. Schrant hiervan te Gent een nieuwe uitgave bezorgd en het is duidelijk dat Blommaert, leerling van Schrant, doordrongen is van de « Aufklärungsprincipes » van Verlooy. Hij zoekt trouwens zijn verplichtingen aan Verlooy niet weg te moffelen : deze wordt uitdrukkelijk in de nota's vermeld.

Er is evenwel iets dat, gezien de omstandigheden, voorzichtig door de gekende orangist Blommaert niet uit Verlooy wordt overgenomen : de belijdenis van de volkse eenheid met Noord-Nederland. Hij zwijgt angstvallig over het onmiddellijk verleden, waarin deze eenheid werd verwezenlijkt. Hij spreekt slechts eenmaal zeer neutraal, bij de opsomming van de letterkundigen, van onze « *vereniging met Noord-Nederland* ».

Dit is de eerste publikatie na 1830 waarin de argumenten en de eisen van de Vlaamse Beweging worden uiteengezet (5). Naast een pleidooi voor het behoud van de volkstaal en de slechte gevolgen van de verwaarlozing ervan, legt hij, als nieuw element, nadruk op de nationaliteit. De taal — aldus de argumentatie van Blommaert — vormt de nationaliteit :

« Niets staet zoo nauw met de eigene grondbeginsels eener natie in verband als de *volkstael*. Het is de tael, die dezelfde denkwyzen door al de rangen der maatschappy verspreidt ; die de verscheidenheid der volken doet onderkennen en gevolgenlyk de *nationaliteit* vormt. Derhalve is het aen een vaderlandsch bestuer als pligt opgelegd de volkstael byzonderlyk voor de staen. De tael der inwoners van België is deels Vlaemsch, deels Waelsch. Nogtans wordt het Vlaemsch veronachtzaamd en is het Fransch alleen in de handelingen der Regeringingevoerd... (6). »

Blommaert weerlegt de argumenten tegen de volkstaal. Onze taal is geschikt in het bestuur gebruikt te worden waarbij wij nochtans niet vragen dat de regering uitsluitend « de Belgische tael » zou gebruiken. Wij willen onze taal aan de Walen niet opdringen maar vragen voor elk het zijne. De besluiten van de wetgevende macht moeten in de beide talen bekend gemaakt worden,

maar in de Vlaamse provinciën moeten de provinciale betrekkingen en de gerechtshoven in 't Vlaams zijn.

« Het invoeren eener vreemde tael kwetst niet slechts de edelste rechten ener natie, maar oefent ook eenen allernadeeligsten invloed op de huishoudelyke gewoonten en zeden van den landzaat... (= landman). »

Daarbij verdooft een vreemde taal de nationale geest :

« Het allernadeeligst gevolg, dat het gebruik eener vreemde tael na zich sleept, is het verdooven van den *nationalen geest*, die, even als de zeden, met de tael zelve van een volk zoodanig verknocht is, dat het onmogelyk is een *afzonderlyk volksbestaan* te hebben, zonder eene *afzonderlyke tael*... eene tael bewijst het bestaan van een volk... »

De zeden en de tael zyn de rechte kenteekenen van een *onafhankelyk volk*. Zeden en tael vormen de volksgeest,...

Eigene zeden zyn de eerste en voornaemste grondvesten van een onafhankelyken staet ; eene eigene tael bewaert den *oorspronkelyken staet* ; eene eigene tael bewaert den *oorspronkelyken volksaerd*, en vereeuwiget het *volksbestaan*...

Neemt als een herschaps volk uw *vaderlandsche zeden en vaderlandsche tael weder aen* ! »

Zonder te mogen beweren dat Blommaert een voorloper is van de scheidingsgedachte is zijn pamflet toch meer dan een gewoon pleidooi voor het behoud van de volkstaal, daarom legt hij teveel nadruk op het volkseigene, « een *afzonderlyk volksbestaan* », « een *onafhankelyk volk* » en op het feit dat « de tael, ... de *nationaliteit* vormt ». Dit pamflet is belangrijk als schakel in de ontwikkeling, als overgang tussen het belang hechten aan

(5) Dr. M. DE VROEDE in zijn *Bibliografische Inleiding tot de studie van de Vlaamse Beweging 1830-1900* (Leuven, 1959, n° 1424) vermeldt een belangrijk geschrift van Ch. TANDIEL, *Plan d'une université pour la Belgique*; accompagné de réflexions sur la surveillance en matière d'instruction publique et sur l'usage de la langue maternelle (Brussel 1831). Hij stelt de oprichting voor van twee universiteiten; een Vlaamse te Gent en een Franse te Luik. Hij waarschuwt tegen de mogelijke gevolgen van het taaljuk dat op de Vlamingen is gelegd en brengt in de « *Observations préliminaires* » (blz. 1-16) tegen de overheersing van het Frans talrijke argumenten naar voor die het gemeengoed van de Vlaamsgeminden zijn geworden.

(6) Aangehaald in FREDERICQ, *a.w.*, I, blz. 12 en in ELIAS, *a.w.*, II, blz. 27-28.

de taal en het beklemtonen van de eigen nationaliteit. De affirmatie van de waarde van het nationale, nl. de naties als natuurlijke historische eenheden gekenmerkt door eigen zeden en bijzonder door eigen taal, werd verder ontwikkeld tot de theorie van de volksgeest. Dit alles zit reeds in Blommaert en het wordt thans samen voor de eerste maal geformuleerd. De Vlaamse Beweging zal niets anders doen dan hierop voortbouwen. Daarbij zet Blommaert ook een andere Vlaamse traditie in: het goochelen met een dubbelzinnige Belgische terminologie in een gedachteninterpretatie die geen plaats overlaat aan de Belgische natie, tenzij als artificiële staatsnatie en zonder werkelijke nationale grondslag, want als een natie zonder taal (7). Als zodanig kan Blommaert wellicht beschouwd worden als een wegbereider van het federalisme in België of beter als iemand die de voedingsbodem ervan voorbereidt.

Er zijn echter nog vroegere tekens van Vlaams protest tegen de verfransingspolitiek van de regering en belijdenis van trouw aan de Nederlandse taal:

« Voortgaande op de gegevens van de *Bibliographie van den Vlaamschen taalstrijd* (8) heeft men gedacht dit eerste protest te vinden in *Den Vaderlander* van 12 november 1830. In feite was dit alleen maar een echo van een artikel verschenen in het Brussels dagblad *L'Emancipation* van 5 november. Het was ingezonden door de jonge F.J. Toussaint (1807) van Meulebeke uit West-Vlaanderen die te Brussel behoorde tot de kring van de revolutionaire democraten. Hij was in 1830-1831 lid van de Réunion Centrale. Hij was een Belgisch patriot, uiterst « links » en blijkbaar vlaamsgezind. Het dagblad *Le Belge* (2-3 nov. 1830) had het stuk slechts verminkt opgenomen. Over *L'Emancipation* vond het zijn weg naar het *Antwerpsch Nieuwsblad* (4 nov.), *Den Postryder van Antwerpen* (11 nov.) en *Den Vaderlander* te Gent. Uit dezelfde kring van revolutionaire democraten kwam op 11 december een nieuw protest tegen de miskenning van de Vlaamse taal in de vorm van een petitie door A. Levae aan het Nationaal Congres gezonden. Op 21 december 1830 verscheen dan toch ook van de hand van Verspreuwen in *Den Antwerpenaer* een protest tegen de verfransing van het universitair onderwijs te Gent (9). »

Het artikel deed dus de ronde in de pers in Brussel en in het Vlaamse land. Het is opmerkens-

waardig dat, — waar de Belgische Omwenteling pas op 25 augustus 1830 te Brussel begon na de opvoering van de *Muette de Portici* in de Munt-schouwburg en er pas op 24 september aldaar een revolutionaire *Commission Administrative* wordt gevormd die zichzelf op 26 september tot Voorlopig Bewind (*gouvernement provisoire*) aanstelt en pas op 4 oktober de Belgische onafhankelijkheid uitroept en besluit tot het samenroepen van een Nationaal Congres, dat op 3 november verkozen en op 10 november te Brussel geopend wordt (10), — de reacties van Vlaamse zijde reeds op 2 november 1830, dus nog voor het verkiezen van het Congres, loskomen tegen de verfransingspolitiek van het Voorlopig Bewind. Sedert de septemberdagen was de gevestigde toestand dat alle akten van het Voorlopig Bewind, het Congres en de gerechtelijke en bestuurlijke overheden in het Frans waren gesteld. Het Voorlopig Bewind bevestigde die praktijk voor de wetten en de officiële akten der regering door een besluit van 16 november 1830 (11).

« Le Gouvernement provisoire, Considérant que... ; Arrête :

Art. 1. *Le Bulletin Officiel des Lois et Actes du Gouvernement sera publié en français* (12).

2. Dans les provinces où la langue flamande ou allemande est en usage parmi les habitants, les gouverneurs publieront dans leur mémorial administratif, une traduction flamande ou allemande des lois et actes du Gouvernement...

4. Les publications par affiche seront également accompagnées d'une traduction en langue flamande ou allemande, suivant les localités. »

Dit werd nogmaals bevestigd door een dekreet van 27 november 1830 (13).

Op 25 januari 1831 zond Ph. Lesbroussart, alge-

(7) ELIAS, *a.w.*, II, blz. 28-29.

(8) T. COOPMAN en J. BROECKAERT, *Bibliografie...*, I (1787-1844), II (1845-1852), III (1855-1860), Gent, Kon. VI. Acad., 1904-1906.

(9) ELIAS, *a.w.*, II, blz. 26.

(10) Prof. Dr. J. DE MEYER, *Staatsrecht*, Leuven, 3^e uitg., 1960, blz. 82-84; ELIAS, *a.w.*, I, blz. 357-360.

(11) DE MEYER, *Staatsrecht*, blz. 498; FREDERICQ, *a.w.*, I, blz. 9-10.

(12) Opgericht bij arrest van het Voorlopig Bewind op 5 oktober 1830.

(13) *Pasinomie*, 1830-1831 (1833), blz. 82 en 94, schrijft in zijn samenvatting vooraf: « Le Bulletin Officiel des lois restera publié en français ».

meen bestuurder van het openbaar onderwijs, een brief aan de provinciegouverneurs waarin hij de schoolverwoesting, die vooral in de Vlaamse gewesten zeer groot was, aanklaagde. Te Gent b.v. schafte de Commissie van veiligheid (in veel steden was na de omwenteling een *Commission de Sûreté Publique* opgericht) twee fakulteiten van de Universiteit op de vier af, tegelijk met het gemeentekollege en twee van de drie toen bestaande kosteloze volksscholen der stad (14).

Het is normaal dat er reacties kwamen en die bleven dan ook niet uit. In *Den Vaderlander* van Gent verscheen op 10 juli 1832 een oproep *Aen de Vlaemsche jongelingen* der beschaafde standen hun taal te leren om aan hun volk licht en onderwijs te kunnen brengen. Het artikel is misschien van Blommaert die in dat jaar alleszins zijn *Aenmerkingen over de verwaerlozing der Nederduytsche tael* laat verschijnen waarin ook dit argument ontwikkeld wordt (15).

In 1834 publiceert Jan Frans Willems (1793-1846), de vader van de Vlaamse Beweging, de moderne berijming van *Reinaert den Vos*, het eerste volksboek na 1830, met de beruchte voorrede die door *Den Olyftak*, de rederijkerskamer te Antwerpen (1835), reeds in 1848 genoemd werd « den wapenkreet aen de Vlamingen... het wezenlyk signaël voor de Vlaemsche Beweging », een oordeel dat overgenomen werd door P. Fredericq en J. Van Mierlo (16). In zijn *Voorbericht* laat hij « een alarmkreet » horen uit Eeklo, waarheen hij uit Antwerpen verbannen is als straf voor zijn Nederlandse houding vóór de Belgische Omwenteling en voor zijn verdediging van « de verworpene moedertael », zoals hij zelf schrijft :

« ... ; ik heb hare rechten op het openbaar bestuer en hare nationaliteit door historische gronden, zoo-veel als in my was, bewezen...

Op 8.600 inwoonders van die stad zyn er omtrent 300, die Fransch verstaen en geen 100, die fatsoenlyk Fransch spreken kunnen. Nogthans was Eecloo zeer vele jaren de verblyfplaats van Fransche tribunalen, van Fransche sous-préfets, van Fransche ambtenaren. Nogthans worden wederom, sedert vier jaren, haar 8.300 andere ingezetenen in het Fransch *gegouverneerd* en dagelyks *gesommeerd*, *geëxploiteerd* en *geëxecuteerd*...

Moge deze myne bearbeiding van het oudere gedeelte van *Reinaert den Vos* iets bydragen tot het

doen herleven van eene zoo dierbare tael in een tyde, waerop ons land van zoo veel Franschen uitschot wordt overstroomd ! »

Willems herneemt hier eigenlijk de *gedachte* uit zijn *Voorzeggingen van de Heylige Hildegarde, omtrent de Belgische omwenteling. Prédications de Sainte Hildegarde, sur la révolution de la Belgique* (Amsterdam 1832). In het *Voorbericht* wordt kritiek uitgebracht op de taaltoestanden, op de Walen, die *buyten het bestuer der vlaemschspreekende provinciën* moeten blijven, en op *veel fransgezinde Vlamingen* (17). Uit het voorlaatste blijkt duidelijk de neiging tot verzet, niet alleen tot behoud van de eigen taal, maar ook tot het *verwijderen* van niet-Vlamingen uit de Vlaamse gewesten, die zich met de Vlaamse zaken bemoeien.

Er verschijnen nog meer polemische geschriften. Blommaert laat zijn *Aenmerkingen* opnieuw afdrucken in de *Nederduytsche Letteroefeningen* (Gent, 1834) (18).

J. De Jonghe, leraar te Brugge, geeft aldaar in 1835 *Iets over de volksbeschaving en een woord over de Vlaemsche tael* uit, waarin *gepleit* wordt voor een uitbreiding van het volksonderwijs dat alleen maar met nut in de volkstaal kan gegeven worden in Vlaenderen (19). In 1835 schreef J.B. Cannart, oud-raadsheer van het Hoog-Gerechthof te Brussel in het *Voorbericht* van zijn *Bydragen tot de kennis van het oude Strafrecht in Vlaenderen* (Gent) (20) :

« Wy zyn verre van te deelen in de *minachting*, welke hedendaags door sommige Vlamingen voor de tael hunner voorvaderen wordt aen den dag gelegd, terwyl nogthans *vreemde schryvers* aen hare waerde hulde doen. »

Hij beriep zich op Walter Scott.

(14) FREDERICQ, *a.w.*, blz. 9 geeft in voetnoot een stuk uit die omzendbrief.

(15) FREDERICQ, *a.w.*, I, blz. 12, die Blommaert als mogelijk schrijver ziet; ELIAS, *a.w.*, II, blz. 26.

(16) FREDERICQ, *a.w.*, I, blz. 14-15, « het manifest der Vlaemsche Beweging »; ELIAS, *a.w.*, blz. 26, 27, 42 en 44.

(17) DE VROEDE, *a.w.*, blz. 144.

(18) Het jaar 1834 wordt beschouwd als een jaar van wedergeboorte in de Vlaamse Letterkunde. In Gent verscheen ook het eerste *Nederduytsch Letterkundig Jaerboekje* (1834-1873) « met talrijke medewerkers, die allen voor de *zaak der moedertaal* blaakten » (FREDERICQ, *a.w.*, I, blz. 14). Er is een hernieuwde activiteit van de rederijkerskamers te Gent, spoedig gevolgd door de andere steden.

(19) ELIAS, *a.w.*, blz. 42; M. DE VROEDE, *a.w.*, nr 1429.

(20) FREDERICQ, *a.w.*, I, blz. 14, voetnoot.

Te Antwerpen publiceert Michel Van der Voort een *Coup d'œil sur la langue et la littérature flamande en Belgique, considérée comme langue et littérature nationale* (1837).

Hij is gans zijn leven (1812-1867) de aktieve propagandist geweest van de Beweging, de man van de papieren agitatie en van de moties over Vlaamse grieven en de hervormingen die moesten nagestreefd worden. Zelf geen scheppend kunstenaar behoorde hij tot de kleine kring waaruit in Antwerpen opnieuw het Vlaamse leven groeide en schreef in zijn *Coup d'œil* wat men er dacht in de kringen van de niet-organistischgezinde flaminganten. M. Van der Voort wilde bewijzen dat het Vlaams de taal van België was. De literatuur is de uitdrukking van de maatschappij; « le rôle de la langue est de prouver *notre nationalité*, de désigner notre caractère » en dit is de taak van het Vlaams in België. De toestanden in België zijn verkeerd. We hebben een taal (het Vlaams) en een patois (het Waals). De taal wordt verwaarloosd en een vreemde taal (het Frans), die het patois vertegenwoordigt, aangemoedigd. België tracht tevergeefs, buiten het Vlaams, een nationale literatuur te veroveren. De Belgen mogen zoveel ze willen in het Frans schrijven, men zal hun altijd vragen: waarom hebt gij geen taal, indien gij beweert een literatuur te bezitten. In verband met de positie van de Franstaligen in België wil Van der Voort nochtans niet buiten de grens van zijn eigen gebied gaan: hij vraagt alleen maar de Vlaamse taal en de Vlaamse letterkunde als deze van de Vlaamse provinciën terug aan te nemen. Hij erkent — zoals velen van zijn tijdgenoten — de grieven van de Walen tegen de taalwetten van Willem I. De omwenteling van 1830 vond haar oorsprong in de Waalse gewesten « quoique le principe en fût partout ». Waar de Vlaamse gewesten, tenminste wat de massa betreft, er vreemd aan bleven en de mannen die de macht veroverden meestal Walen (of Fransen) waren, werd het Frans natuurlijk de taal van de nieuwe staat en van de regering. Dat moet veranderen. Het Vlaams zal ons *nationaal bewustzijn* versterken: « ...unissons-nous, comme nous nous sommes unis pour devenir nation, pour avoir une patrie, unissons-nous pour avoir une langue, et bientôt nos frères Wallons feront leurs efforts pour avoir une littérature à eux, et nous verrons alors que la Belgique possédant deux langues, possédera deux littératures, pour un même peuple.

Qu'importe après cela, que les Wallons parlent français, supposé que cela leur réussisse, nous aurons du moins ici, où la tendance française est moins forte, moins invétérée, *une nationalité* qui nous distinguera de nos voisins du midi, comme une barrière insurmontable pour eux de nous incorporer (21). »

Langs de weg van letterkundige verenigingen, die echter zeer slagvaardig zijn in de taalstrijd, begint zich de Vlaamse Beweging te organiseren.

Einde 1835 verenigen zich enige jonge letterkundigen in de rederijkerskamer *Den Olyftak* te Antwerpen. Op 10 februari 1836 vergadert te Gent voor het eerst een letterkundige maatschappij die haar kenspreuk ontleent aan een vers van Prudens Van Duyse (1834): *De Tael is gansch het Volk* (24). Tegelijk stichtten Willems en Prof. J.B. David (1801-1866) van Leuven, onder koninklijke bescherming, hun academische vereniging, de *Maetschappij ter bevordering der Nederduytsche Tael- en Letterkunde*, met afdelingen te Leuven, Antwerpen, Gent en Brugge en met het *Belgisch Museum* te Gent (1836-1846) als orgaan. Van zijn kant gaf Prof. David te Leuven *De Middelaer, of bydragen ter bevordering van tael, onderwys en geschiedenis* (1840-1843) uit. In Leuven wordt ook in 1836 aan de universiteit de kleine studentenkring *Met Tijd en Vlijt* gesticht (25), te Gent in 1838 de *Maetschappij van Vlaemsche Letteroefeningen* en de *Maetschappij der Vlaemsche Bibliophilen*. Wat nog ontbreekt zijn de mogelijkheden tot bredere verspreiding van hun opvattingen.

Het *Belgisch Museum* van Willems en zijn groep vrienden komt niet in aanmerking voor de jonge literatoren van Antwerpen en alleen de Gentse groep beschikt over een tribune in de *Bydragen der Gazette van Gent over Letteren, Kunsten en Wetenschappen* (1836-1839).

Spijts de verwarring die ieder omwenteling met zich meebrengt werden de letterkundige verenigingen dus vlug heropgericht of nieuw gesticht na 1830 en zijn aanstonds in Vlaamsgezinde richting beginnen ijveren. In deze eerste jaren wordt ongeveer gans de militante Vlaamse Beweging door twee kleine groepen gevormd (24). Er is daarbij

(21) Samenvatting van ELIAS, *a.w.*, II, blz. 43-44.

(22) FREDERICQ, *a.w.*, I, blz. 14; ELIAS, *a.w.*, II, blz. 45.

(23) DE VROEDE, *a.w.*, blz. 94.

(24) ELIAS, *a.w.*, II, blz. 40, 46, 51, 60.

het opvallend verschijnsel dat de twee centra waar de Vlaamse gedachte opnieuw opleeft, Gent en Antwerpen, een zo sterk verschillende karakter vertonen dat de traditionele indeling in de Gentse groep van de filologen en de Antwerpse groep van de literatoren volkomen gerechtvaardigd is. Er is meer : er is niet alleen een onderscheid in belangstelling en activiteit, er is ook een onderscheid in mentaliteit en opvatting. Dit onderscheid is zeer goed zichtbaar, al belet het niet dat er ook dwarsverbindingen overheen lopen waarvan de bijzonderste de verhouding is van Snellaert tot De Laet en later tot Conscience. De Gentse groep omvat de ouderen, geleerd, konservatief en over het algemeen weinig strijdlustig, die de tijd van het Verenigd Koninkrijk nog tenvolle beleefd hebben en vandaar wat orangistischgezind waren zoals Willems (°1793), Van Duyse (°1804), Snellaert (°1806) en en Blommaert (°1809). Een nieuw geslacht komt aan het woord in de Antwerpse groep, romantisch, vooruitstrevend en strijdlustig zoals De Laet (°1815), Conscience (°1812), Van Ryswyck (°1811) en Van der Voort (°1812), die de invloed van 1830 hebben ondergaan vandaar hun oprecht Belgische naast hun Vlaamse overtuiging.

In 1837 verschijnen te Antwerpen uit de kring van *Den Olyftak* de eerste persoonlijk ondertekende Vlaamse dichtbundel en de eerste Vlaamse roman : de *Eigenaerdige Verhalen* van Theodoor Van Ryswyck (1811-1849) en *In 't Wonderjaer 1566* van Hendrik Conscience (1812-1883). Deze gaven het teken tot de herleving der Nederlandse volksletterkunde in Vlaams België en trekken de aandacht door hun strijdbare voorreden (25). Het volgend jaar publiceerde K.L. Ledeganck (1805-1847) te Gent zijn dichtbundel *Bloemen myner Lente*, maar het was weer te Antwerpen dat op het einde van dit jaar de ophefmakende *Leeuw van Vlaenderen* van Conscience verscheen. In 1840 bundelt Prudens Van Duyse (1804-1859) zijn ten dele reeds vroeger verschenen gedichten in zijn driedelige *Vaderlandsche Poëzy* (Gent). Intussen is Dr. F.A. Snellaert (1809-1872) bekroond door de Brusselse Akademie voor zijn in 1838 verschenen *Verhandeling over de Nederlandsche dichtkunst in België sedert hare eerste opkomst tot aan den dood van Albrecht en Isabella*.

Prof. Fredericq voegt eraan toe :

« Met Willems en enkele minderen, die soms voor 1830 waren begonnen te schrijven, was de

Zuidnederlandsche letterkunde nu voor goed gevestigd na twee volle eeuwen van schier volslagen onvruchtbaarheid. Dat was de eerste onverwachte vrucht der Vlaamsche Beweging, kort na de Franschgezinde Belgische Omwenteling. »

Zoals hoger reeds bij Willems aangestipt hebben de Vlaamsgezinden vooral in de jaren 1830 en 1840 hun letterkundig werk van alle slag dikwijls laten beginnen met een « voorrede » of « voorbericht » waarin ze de verfransing bestreden en de volkstaal verdedigden. Soms gaan ze nog verder nl. op het politiek vlak en vragen bestuurlijke maatregelen ten voordele van de volkstaal. Deze voorreden zijn echt als manifesten. Al die jonge schrijvers, die de wedergeboorte der Nederlandse letteren in Vlaams België bewerkt hebben, voelden er niet alleen, volgens Fredericq, « behoefte aan om getuigenis af te leggen van hunne liefde voor de miskende moedertaal », maar bij gebrek aan nieuwsbladen waren ze aanvankelijk verplicht, wilden ze hun gedachten verspreiden, van dat aktiemiddel — de inleiding dus tot hun publikatie — gebruik te maken om de openbare mening te bewerken. Terecht merkt Elias op dat de Vlaamse Beweging, in de eerste eeuw van haar groei, het ganse geestesleven in de volkstaal omvat. Inderdaad, bij de heersende verfransing was elke publikatie, voor zover niet ingegeven door ideologisch winstbejag, een manifestatie, door haar verschijnen zelf in de volkstaal.

Het « graeca sunt, non leguntur » (26) van de middeleeuwse onkunde was hier, voor het Nederlands, de uitdrukking van het misprijzen. Wat in de volkstaal geschreven wordt, is daardoor reeds Vlaamse strijd. Dit is nog sterker het geval omdat tal van schrijvers eerst debuteerden of het beproefden in het Frans of in elk geval in hun beginperiode nog in beide talen schreven zoals zelfs nog A. Rodenbach. Voor deze schrijvers is het een belijdenis.

Deze toestanden zijn niet eigen aan Vlaenderen, men vindt ze elders terug in de nationaliteitsstrijd b.v. in Tsjecho-Slowakije. Het eerste doel van de nieuwe Vlaamse dichters en prozaschrijvers is niet de artistieke schepping maar het nationaal ontwa-

(25) Volgende gegevens steunen op FREDERICQ, *a.w.*, I, blz. 16-21; ELIAS, *a.w.*, II, blz. 40-41, 44-45 en 49-51, en DE VROEDE, *a.w.*, blz. 141-146.

(26) « Het is Grieks en wordt dus niet gelezen. »

ken. J. Van de Velde schreef in 1848 : « De letterkunde is uit de Beweging geboren » en zij mist haar doel « wanneer zij niet rechtstreeks of zijdelings tot de bevordering der Beweging medewerkt ». Reeds in 1846 verklaarde D. Sleekx dat een letterkundig werk moet nuttig zijn voor de Vlaamse zaak en medearbeiden aan de heropbouw der Vlaamse nationaliteit.

Zo wordt het strijdend karakter van deze literatuur onderstreept niet alleen door haar inhoud, maar door het feit dat bijna elke schrijver zich verplicht ziet een voorrede te publiceren die geen twijfel overlaat over het opzet van het werk.

Conscience verhaalt in *De Omwenteling van 1830* (27) hoe hij als 16-jarige hulponderwijzer « de Belgen » toejuichte toen hij met zijn broer in het veld hen hoorde naderen :

« Een gil van blijdschap ontsnapte ons, terwijl wij in geestdrift uitriepen : « De Belgen ! Daar zijn de Belgen ! »

Enkele jaren nadien (1847) zou hij reeds heel anders spreken. Spijts zijn zwakke gezondheid meldde hij zich als vrijwilliger, bracht het tot sergeant-majoor, streed bij Leuven tegen de Nederlanders, werd er gewond maar keerde toch pas uit het leger terug te Antwerpen in 1836 om zich bij de Vlaamse Beweging aan te sluiten. In de voorrede van zijn *Wonderjaer* (1837), waarvan het onderwerp aan de heldhaftige strijd der Nederlanders tegen Filips II en de Inquisitie ontleend was, verklaarde hij dat het « verachtelijk » is « zijn eigene tael ten hoon te spreken » en hij bepleitte de welluidendheid der moedertaal en haar uitnemende geschiktheid om op muziek gezet te worden.

De Leeuw van Vlaenderen (1838) was in een paar maand bijna uitverkocht. Dit sukses werd door *Den Antwerpenaer* toegeschreven « zowel aan de *ontwaking der denkbeelden van nationaliteit in Vlaenderen* als aan de verdiensten der vorige werken van den schrijver ». Het voorwoord werd wel eens genoemd een « anti-Frans pamflet ». Elias kan zich bij dit oordeel niet aansluiten (28).

Voor hem is het « een Vlaams-nationaal manifest in Belgische geest — een koppeling van begrippen die volkomen thuis hoort in de geest van de niet-orangistische flaminganten uit de jaren 1834-1845 ».

Wie « met eenen zucht van vaderlandsen roem »

de kronieken doorbladert — aldus de aanhef — stelt vast dat onze voorvaderen vochten als « leeuwenzonen » tegen wie hun land aanviel en ons boek « getuigt hunner *nationaliteit* en onversaegdheid ». De oorzaak van het verval ziet Conscience in de Hervorming en in « de bloedige *Inquisitie*, van gevloekter gedachtenis » waardoor de letterkunde en de « volkschriften » zich in de moedetaal niet meer vrij konden ontwikkelen.

De « volksgeest » ging ten onder en de Belgen lieten zich verfransen. Er is thans « geene Spaensche verdrukking meer » maar een ander gevaar bedreigt ons :

« Het is voor een Staatsbestuur lastig twee onderscheiden volken onder enen scepter met dezelfde wetten, dezelfde voordelen te verschaffen. Elke mael dat er iets in het belang van een der verschillende deelen gedaan wordt, baert dit opspraak in het andere gedeelte... Men herinnere zich hoe in Antwerpen gansche hoopen volk rondliepen en schreeuwden : *Weg met de Waelen...* (1838 !) »

naar aanleiding van het vraagstuk van de invoer van vreemde suiker (29).

Het staatsbestuur spant zich in om dit verschil tussen de twee delen van het land te doen verdwijnen (30). Het middel is de verfransing. Men wil van ons, Vlamingen, Walen maken of nog juister gezegd Fransen, « om de smelting welke het Bestuur zich voorstelt, te bereiken. Dit doel is verachtelijk en onrechtvaardig ». Wij — roept Conscience met fierheid uit — hebben een geschie-

(27) Dit fragment uit de *Geschiedenis mijner Jeugd*, die in 1855 werd geschreven, werd in 1858 gepubliceerd.

(28) ELIAS, a.w., II, blz. 56.

(29) *De Blauwvoet*, Orgaan van het Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond (AKVS) (Leuven, Sprokkelmaand 1928 (febr.), 8^e jg, n° 3, blz. 63) rangschikt deze passage uit Conscience's *Leeuw* (1839) bij « Eenige vooroorlogsche stemmen over de Scheidingsgedachte ». Zoveel zou ik niet beweren maar hier wordt de tegenstelling Vlamingen-Walen toch op zijn scherpst uitgedrukt i.v.m. wat men nu noemt de « wafelijzerpolitiek » van Brussel. Het zijn dus niet alleen de huidige Leuvense studenten die roepen « Walen buiten ».

(30) Fredericq vermeldt niets over de vorige passage i.v.m. het Staatsbestuur, die uitroep « Weg met de Walen » of de Vlaams-nationale gedachte in het algemeen. Hij geeft zeer veel feitenmateriaal maar is voor de gedachtenstromingen niet objectief, maar eenzijdig anti-klerikaal, hij vermeldt b.v. wel de Inquisitie en de verfransing. Alhoewel we verder zullen zien dat na enkele jaren uitgesproken scheidingsgedachten opkomen spreekt hij daar niet over tenzij een paar keren van Waalse zijde na 1889. Uit zijn boek blijkt dat hij als liberaal zeer unitair Belgisch denkt en steeds de meest minimalistische oplossing voorstaat. Dit komt tot uiting in zijn houding tegenover de Vernederlandsing van de Gentse universiteit vóór de eerste wereldoorlog.

denis, een verleden « *als Land en als volk* », terwijl de Walen slechts een geschiedenis hebben van afzonderlijke steden.

Zich beroepend op de taalstatistiek, die door Blommaert in zijn werkjes van 1832 en 34 was opgegeven, gaat hij verder :

« Er zyn tweemaal zooveel Vlamingen als Walen. Wy betalen in de lasten tweemaal zooveel als zy ! En men zou ons Walen maken, ons opofferen met onzen ouden stam, onze tael, onze luisterlyke geschiedenis en alles wat wy van onze vaderen geërfd hebben ! Neen, er is nog te veel echt Vlaemsch bloed in de wereld omdat dit mogelyk zy, wat *booze staetkunde* men ook gebruike. »

Het kan niet zijn dat wij het zijn die moeten opgeofferd worden : de Vlaming zal zijn naam niet voor een andere naam verloochenen : « Gij zult niet. Gij zijt Vlaming en gij zult Vlaming blijven ». « ... indien het staatsbestuur ene smelting wil pogen, dat men dan de meerderheid der Natie ten grondslag neme of dat men elk het zijne late, en dat is billijk en rechtvaardig. »

De auteur heeft blijkbaar ook geworsteld met de gedachte van de Vlaamse nationaliteit : hij spreekt zich uit tegen diegenen die het begrip Vlaming willen zien verdwijnen : « zal ik den naam mijner vaderen verloochenen, den naam van Vlaming voor enen anderen verwisselen ? En als een nieuw aangekomene mij laten herdopen alsof mijn stam gene wortelen in de wieg der volkeren had ? » « Niets is mij duurbaarder dan de rust van het land en daarom wil ik er het mijne toe bijdragen om de ogen te openen van het staatsbestuur — de persoon van de Koning staat buiten dit alles — voor het te laat is. Ik wil ook de Walen « als volksgedeelte beschouwd » niet te na spreken : zij hebben hun waarde zoals wij de onze hebben ; zij zijn onze staatkundige broeders, maar zij mogen in geen geval onze beheersers worden. Velen denken zoals ik als men ziet hoe talrijk de letterkundigen zijn die, met Willems van het hoofd, trachten het volk uit zijn slaap te wekken. Men zal mij wellicht aanvalen om dit voorwoord. Ik geef er niet om. Ik zeg de waarheid wanneer zij mijn vaderland kan dienen ».

Aldus de uitvoerige en getrouwe samenvatting van dit voorwoord dat sterk de Vlaams-nationale gedachte ademt en dat slechts weinig Vlamingen gelezen hebben omdat het, na de « bekering » van

Conscience vanaf de tweede uitgave in 1843 weggelaten werd (31).

Het « Voorbericht-in dicht » van Th. Van Ryswyck's *Eigenaerdige Verhalen* is afwisselend luimig en plechtstatig, maar hij wil de vrienden niet geloven die hem zouden afraden in het Nederlands te schrijven omdat iedereen Frans leest :

« en der vaders moed verdween
met de landstael van voorheen.
Is dan onze oude roem een eeuwge nacht
[beschoren ?
Zyn dan der vaders daên voor 't nageslacht
[verloren ?
en zou er niet een hart in Vlaenderen meer slaen
voor tael en volksbestaen ?
Zal dan de vrye Belg geen vrye natie blyven ?
Laet hy zoo koel zich uit den lyst der volkren
[wryven ? »

Veel kalmer en bezadigder was Ledeganck's voorwoord in de *Bloemen mijner lente* ; maar ook hij zegde beslist :

« Wy leven in een tydstip, waerin onze nationaliteit deerlyk wordt miskend ; waerin, by een groot deel onzer landgenooten, tot zelfs het bestaen der moedertael wordt betwist. Het is dus misschien niet zonder verdienste in zulk een tydstip iets by te dragen tot bestryding van vreemden invloed en tot verdediging van het grootste kenmerk onzer volkszelfstandigheid, de Tael. »

In het voorwoord en slotwoord van zijn *Verhandeling over de Nederlandsche dichtkunst in België...* (1838), bekroond door de Kon. Brusselse Akademie, neemt Snellaert ook geen blad voor de mond. « De grond eener volksonafhankelijkheid ligt in de taal », luidt de eerste zin van deze verhandeling uitgegeven door een genootschap dat toch als zijn eerste taal een vreemde taal erkende !

Van bij zijn aankomst te Gent in 1835 heeft Snellaert duidelijk zijn positie omlind. Op de eerste vergadering van *De Tael is gansch het Volk* hield hij een lezing « over het nadeelige van het niet beoefenen der volkstael ». De taal — aldus zijn voorstelling — is de ziel van het volk. Onverschil-

(31) De liberale Fredericq spreekt hier van « Het verraad » van Conscience en de clericalen » (*a.w.*, I, blz. 39) ; zie ook ELIAS, *a.w.*, II, blz. 146-147 ; PICARD, *Geschiedenis van de Vlaamsche en Grootnederlandsche Beweging*, Antwerpen, 1937, I, blz. 317.

ligheid tegenover de taal is voor een volk de eerste stap naar de slavernij. De storm was hevig bij ons, maar het schip is nog niet reddeloos verloren. Er is « geen vryheid, geen *zelfstandig bestaen* zonder tael »; het is op de taal dat « ons *zyn rust* ». Hij kwam echter vlug tot het inzicht dat de bescherming zelf van die taal op haar beurt andere middelen vroeg dan een zuiver literaire herleving. Hij zint op andere middelen; « nooit zullen de Vlamingen lukken, indien zy hunne zaek niet tot de hoogte van een *staetkundig vraegpunt* verheffen » schrijft hij aan De Laet einde 1839, en het is uit deze overtuiging dat het petitionnement van 1840 is ontstaan waarop ik aanstonds terugkom. De nationaliteit en het nationale zijn ook de twee tema's waarop Snellaert steeds terugkomt in het *Kunst- en Letterblad* dat hij van 1840 tot 1843 in Gent uitgaf.

Van Duyse was op dit ogenblik (1840) eigenlijk de stoutste in zijn voorwoord van *Vaderlandsche Poëzy*, dat aldus begon :

« De Belgische letterkunde, waervan onze vereeniging met het vaderland van Vondel en Bilderdijk de zaden had gestrooid, ontwikkelt zich dagelyks gelukkiger. De vyanden van *ons volksbestaen en onzer moedertael* (want het *zyn* dezelfden) hebben de vraeg opgeworpen : Kan België een zoogezeide nationale letterkunde bezitten ? »

Hij stelt zijn dichtbundel voor in het teken enerzijds van de roem van het vaderland in het verleden, anderzijds van de kultuureenheid van Noord en Zuid : « Zuivere vaderlandsliefde is de dryfveer dezer zangen. De zanger *zyns vaderlands* heeft het oog op den ouden roem der Belgen gevestigd, om by 't herinneren aan dien onsterfelyken luister, *zynen landgenoten geloof aan hun volksbestaen* in te boezemen : ons heden en toekomst berust op ons voorleden! » De meeste zijner gedichten zien België in de bekrompener betekenis aan 't woord gehecht door de omwenteling. Alle zijn echter geschreven niet alleen voor België, maar ook « voor dat vaderland, twelk, aanschouwd als gemeenebest der Nederduitsche letterkunde, *een en onverdeelbaar is*. » Hij drukt de wens uit dat zijn boek zou « medewerken ter algemeene volksverbroedering van *het zedelyk ryk der Nederlanden*. » Hij besloot als volgt :

« De tyd, die de vader aller groote waerheden is, zal vroeg of laet den volke doen zien, dat de moedertael de eenige borstwearer is tegen de officieele

overstroming van vreemden en tegen de binnenlandsche verdrukking van het eene volksdeel op 't andere.

Welaen dan, waerdige landgenooten ! spannen wy te zamen ter bereiking van 't schoonste doelwit, dat eenen vaderlander kunnen streelen : *volkszelfstandigheid* en vaderlandsche kunstroem. Laten wy den vreemdeling met opgetrokken schouderen van ons niet zeggen : « Zy hebben geen vaderland, zy verdienen er geen ! »

Hij beschouwt dus alleen de Vlamingen als zijn landgenoten. « Vaderland » kan hier wel op België slaan. Zoals uit andere auteurs blijkt beschouwden zij het Vlaams als de enige vaderlandse taal en de Vlaamse letterkunde als enig nationale in België. Het Frans is een vreemde taal. In alles wat in België verschijnt op het gebied van de Nederlandse letterkunde wordt aldus de verdediging van de rechten der moedertaal gevoerd. Nog veel voorbeelden kunnen aangehaald uit voorreden en brieven waarin de eerste Vlaamse voormannen zich in scherpe bewoordingen uitspreken tegen de stelstelmatige verfransing en voor het behoud van de « Vlaamse » nationaliteit. Verwonderlijk is het zelfs dat zo vroeg deze nieuwe terminologie vastgelegd wordt. Tot 1830 immers en nog een tijd daarna was een Vlaming een bewoner van het oud graafschap Vlaanderen, met daarnaast Brabanders en Limburgers. Na 1830 ontstaat tegen de verfransende Belgische staat een nieuwe beweging. Belgisch, de oude naam voor gans de Nederlanden, kon men haar niet noemen, want de staat zelf draagt nu die naam. Brabants ging ook niet want met de Brabançonne was die naam ook aan België verbonden. Limburg sloeg op een te onbeduidend deel, na 1839 overigens nog gehalveerd. Dus schoot alleen Vlaams over, dat toch sloeg op twee van de vier Nederlandstalige provinciën en sindsdien algemeen geworden is.

De Vlaamse Beweging ging zeer vlug over van het letterkundig naar het politiek vlak. De eerste tekenen vinden we reeds bij Snellaert in 1839, alhoewel het er altijd in gezeten heeft. De Vlaamse letterkunde is dus in die beginperiode onafscheidelijk verbonden met de taalstrijd en gans de Vlaamse Beweging. Uit de aangehaalde teksten blijkt dat ze even onafscheidelijk verbonden is met het nationale en als geheel kan beschouwd worden als voorbereidster of voedingsbodem van de scheidingsgedachte. In al die voorreden en vlugschriften

vinden we immers telkens de nadruk op het eigen volksbestaan, « onze nationaliteit », de volkszelfstandigheid, kortom de Vlaams-nationale gedachte. Wanneer Brussel dit niet wil erkennen en voldoende toegevingen doen op taalgebied zullen daaruit al vlug (vanaf de jaren '40) en spontaan scheidingsgedachten opkomen, wat trouwens normaal is. Hier moet er echter aanstonds aan toegevoegd worden dat de eerste genoemde flaminganten niet alleen gedurende de jaren '30 maar ook later zeer loyaal gebleven zijn ten opzichte van België, wat trouwens even normaal is voor mensen die het ontstaan van een staat meebeleefd hebben. Dit komt tot uiting in het manifest « *Aenspraek tot het Vlaemsche Volk* » (1839) van Conscience en De Laet waarin ze opriepen tot gewapend verzet tegen de afstand van gedeelten van Limburg en Luxemburg volgens de XXIV Artikelen (32) en zelfs in de eerste echte federalistische oprispingen, die van nevenfiguren komen, die het nog betreuren indien dit nodig mocht zijn. De Vlaamse Beweging voor de eerste wereldoorlog, in welke schakeringen ook, staat loyaal tegenover de Belgische staat (33).

De Vlaamse Beweging is rond 1840 dus in volle aktie. De Nederlandse gezant Falck stelde op 15 juni 1840 vast :

« Het is een lust om te zien hoe er nu in al de gedeelten van dit land, die niet *ab origine* Waals zijn, geijverd wordt voor de Vlaamse taal — en de geestelijkheid aan het hoofd — alsof het erop gezet was om het contrast met de petitionering ten tijde van Koning Willem volledig te maken. De predominantie van het Vlaams als het krachtigste, zoniet het enige element der nationaliteit, hoorde ik nog gisteren in een gemengd gezelschap (o.a. de Theux), en, wat meer zegt, ten huize of liever op het buiten van een der Graven de Merode, met de grootste vrijmoedigheid, ja zelfs met drift, aanprijzen door de rektor van de katolieke universiteit, abbé De Ram. Over de religie zweeg hij waarschijnlijk uit diskretie, maar volgens het systeem van zijn partij — dit weet ik — heeft België geen andere waarborgen zijner nationaliteit, dan godsdienstzin en trouwe bewaring en voortplanting der landstaal (34). »

Ondertussen had de misnoegdheid der Vlamingen zich reeds op politiek gebied geuit (35). Reeds één jaar na de val van Willem I (op 15 september 1831) had baron Osy, volksvertegenwoordiger van Antwerpen, in de Kamer verklaard dat de Omwen-

teling schuld had aan de ondergang van handel en nijverheid.

Op 28 december 1831 riep Constantijn Rodenbach, volksvertegenwoordiger van Roeselare en één der hevigste tegenstanders van koning Willem I, uit :

« La partialité dans les emplois publics devient aussi révoltante que sous le gouvernement précédent, puisque sur 380 employés des administrations centrales, il n'y en a que 22 des Flandres. »

Op 8 december 1835 klaagde dezelfde Rodenbach de ongelijkheid der grondbelasting aan, die op de Vlaamse gewesten veel zwaarder drakte, en noemde haar « une iniquité ». In januari 1836 schandvleekten drie kamerleden de potsierlijke Vlaamse vertalingen der Belgische wetten als « un composé de phrases inintelligibles, de contresens, de barbarismes, en un mot un véritable galimatias ».

Op 1 december 1837 klaagde Lejeune (Eeklo) dat het bestuur der pas ingevoerde Staatsspoorwegen in de Vlaamse gewesten niets dan Franse berichten voor het publiek gebruikte. Op 1 december 1837 verklaarde Delehay (Gent), volksvertegenwoordiger van Gent, dat de grieven van België tegen de Hollanders nu door de Vlamingen tegen de Walen konden aangeklaagd worden. Op 24 december 1839 klaagde dezelfde, dat een groot aantal ambtenaren der Vlaamse gewesten de volkstaal niet kenden.

De eerste belangrijke politieke aktiviteit van de Vlaamse Beweging is het *petitionnement* van 1840. Uit het gevoel van stabilisatie der verhoudingen na de goedkeuring van het Verdrag der XXIV Artikelen ; uit het bewustzijn tevens dat het taalvraagstuk — dat men voorlopig best niet stelde als een kwestie van nationaliteit — toch ook niet eenvoudig een verschijnsel was van zuiver literaire aard ; uit het inzicht dat de Vlamingen er nooit zouden komen « indien zy hunne zaak niet tot de hoogte van een staetkundig vraegpunt » wisten te verheffen, is ongetwijfeld bij Snellaert de gedachte ontstaan terug te grijpen naar het wapen dat vóór 1830, b.v. het antihollands *petitionnement* van 1829, gebleken was zulke machtige invloed te hebben :

(32) ELIAS, *a.w.*, II, blz. 57-60.

(33) ELIAS, *a.w.*, II, blz. 133-137.

(34) Dr. L. WILS, *De Oorsprong van de Kristen-Demokratie*, Kat. VI. Hogeschooluitbreiding, jg. LVII, nr 6, verhandeling 490, Antwerpen, 1963, blz. 8.

(35) FREDERICQ, *a.w.*, I, blz. 21-22.

het petitionnement (36). Volgens Elias is er geen twijfel aan dat de gedachte ervan ontstaan is te Gent, dat Snellaert en Blommaert er het initiatief toe genomen hebben, waarbij het waarschijnlijk is dat Blommaert de tekst heeft opgesteld. Op 7 oktober 1839 schrijft de radikale Snellaert aan De Laet dat men er waarschijnlijk zonder petitie niet zal komen : « op de ene of andere wijze zullen wij er op los moeten gaan ». Er moest een demonstratie komen ! De Laet gaat hier in principe mee akkoord. Snellaert heeft de toezegging van priester De Foere, volksvertegenwoordiger, om de petitie in de Kamers voor te dragen.

Bij dit alles is er geen spraak van Willems die niet hield van petitioneren, zoals hij schreef aan *L'Indépendant* (25 februari 1840). Dit belet hem echter niet in te springen wanneer het dreigt te mislukken. In genoemd schrijven aan *L'Indépendant* neemt hij openlijk en uitvoerig stelling voor de eisen vervat in de petitie. Op hetzelfde ogenblik schreef hij aan J.B. David om aan te dringen op de medewerking van de clerus van Brabant : « het gaat hier om onze nationaliteit, onze goede zeden, ons bestaan als volk ».

Het krachtig verzoekschrift beroerde echter niet erg het berustende Vlaamse land. Het kreeg slechts 40.000 handtekeningen vooral uit de Vlaamse dorpen, dit kwam vooral door gebrek aan pers om de openbare mening te bewerken. Intussen had het petitionnement het Vlaamse vraagstuk gesteld op het politiek plan en voor de eerste maal op meer concrete wijze een programma van eisen — dus ook van mogelijke aktie geformuleerd.

Het stuk omvat twee delen : de opsomming der grieven, de middelen tot herstel. De aanhef begint met een bevestiging van nationaliteit, waarbij evenwel alleen de taal als bindend element en als bestuurstaal wordt gezien.

Men spreekt niet in naam van een volk :

« Het is bekend dat de Nederduits sprekende Brabanders, Vlamingen en Limburgers ten minste zes eeuwen lang in hunne moedertaal zyn bestierd geworden, en dat hunne nationaliteit steeds het heerlykst heeft uitgeblonken toen die tael haar volle regten genoot... »

Thans wordt de landstaal niet meer geëerbiedigd en dringt men ons een Franse opvoeding op. De gevolgen ervan zijn : — weinig eenheid meer

tussen de hogere, franssprekende en de lagere, vlaamssprekende standen, — duizenden vreemdelingen worden, om ons nog meer te verfransen, in het land gelokt — de jeugd wordt lichtzinnig en ongodsdienstig zoals in Frankrijk, — meer en meer Vlaamsonkundigen in de besturen, — de Vlaamse landslieden veroordeeld omdat zij de wetteksten niet verstaan, — vele burgemeesters en gemeentesekretarissen zijn niet in staat om het de centrale besturen te corresponderen, — zeer dikwijls de noodzakelijkheid om in het gerecht zijn toevlucht te nemen tot een tolk, — de advokaten die pleiten zonder dat de belanghebbende een woord verstaat van wat gezegd wordt. Dit alles was niet zo onder de Bourgondiërs of onder het huis van Oostenrijk. Het is het Franse bewind dat dit heeft ingevoerd.

« Wy verzoeken, dat er door eene wetsbepaling worde vastgesteld :

1° Dat alle provinciale en plaetselyke belangen in de Vlaemschsprekende gewesten zullen behandeld worden in het Nederduitsch ;

2° Dat 's Ryks ambtenaren in hunne betrekkingen aldaer, hetzy met de gemeentebesturen hetzy met de ingezetenen, zich zullen bedienen van dezelfde tael ;

3° Dat deze tael ook zal moeten gebezigd worden by de rechtbanken, wanneer de partyen of de beschuldigten die kunnen verstaen ;

4° Dat er eene Vlaemsche Academie of eene Vlaemsche afdeeling by de Brusselsche Academie tot aenmoediging der Nederduitsche letterkunde zal worden opgerigt ;

5° Dat het Nederduitsch by de Universiteit van Gent en by de andere ryksscholen in de Vlaemsche gewesten dezelfde voorregten zal genieten als het Fransch (37). »

Dit zijn de hervormingen die moeten doorgedreven worden. De petitionarissen stellen zich voor als « wy, Vlaemse Belgen, nu wy onze *nationaliteit* hernomen hebben... » ; zij vragen het herstel van « de nederduitsche tael » zoals « tydens het Oos-

(36) ELIAS, *a.w.*, II, blz. 61-67; FREDERICQ, *a.w.*, I, blz. 22-23; L. PICARD, *a.w.*, I, blz. 301-305; Prof. Dr. Max. LAMBERTY, « De Vlaamse Beweging » (blz. 119-268), *Geschiedenis van Vlaanderen*, deel VI, Brussel, 1949, blz. 169.

(37) Één van die verzoekschriften was ondertekend door de burgemeester van Gent, Van Crombrugghe, en door het merendeel der leden van zijn gemeenteraad, die alle orangistisch gezind waren.

tenryks gouvernement ». De Vlamingen gingen dus hun onvervreemdbaar recht in de XVIIIe eeuw halen en durfden niet herinneren aan de jaren van het Hollands bewind, toen hun taal als officiële landstaal werd erkend; men vreesde verdacht te worden van orangisme, hetgeen in die tijd de algemene verontwaardiging van Walen en Fransgezinden zou opgewekt hebben.

Zij verwijzen naar Denemarken (Deens en Duits vóór 1866) en Zwitserland waar al de ingezetenen in de taal van hun gewest worden bestuurd en « dit doet gene afbreuk op hunne nationaliteit ».

Dit voor zijn tijd vergaand programma der Vlaamse Beweging — het is in 1914 immers nog niet verwezenlijkt — gaf aanleiding tot een korte woordenwisseling in de Kamer (zitting van 30 mei 1840). Lejeune (Eeklo) verdedigde de verzoekschriften en verklaarde onder meer :

« La réaction, qui a eu lieu, depuis la révolution, contre la langue flamande, a été excessive. On a été beaucoup trop loin... Il n'y a pas de tyrannie plus grande, plus forte que d'imposer à un peuple une langue qu'il ne comprend pas. »

De Kamer verzond de verzoekschriften naar de minister van binnenlandse zaken, wat een echte begrafenis was. Maar de algemene aandacht, zelfs in Wallonië, Frankrijk en Duitsland, werd daardoor een ogenblik op de opkomende Vlaamse Beweging getrokken.

De franstalige pers reageerde scherp op de petitie en kreeg daarbij de gelegenheid haar eigen nationalistisch standpunt te ontwikkelen. Er waren echter ook polemisten die van Vlaamse zijde het vraagstuk voor het publiek brachten, meestal door ingezonden stukken. Een ervan is de bijdrage van volksvertegenwoordiger P. De Decker, *Du petitionnement en faveur de la langue flamande*, verschenen in de *Revue de Bruxelles* (blz. 96-135) en ook als brochure verspreid (1840). De Decker — de toekomstige eerste minister (1855-1857) die de Vlaamse Grievenscommissie instelde —, sterk beïnvloed zoals hij zelf schrijft door de lezing van Willems, David, Blommaert en Van Duyse, legt opnieuw zeer sterk de nadruk op het vraagstuk van de nationaliteit, de zeden en de godsdienst. De Decker stelt voorop : ten eerste dat de nationale eenheid niet uitsluitend gebonden is aan de eenheid van taal, maar vooral voortvloeit uit de eenheid van geest en van gevoel, ten tweede

dat men een onderscheid moet maken tussen een historische nationaliteit en een politieke :

« La première est réelle, fondée en raison et résiste à tout événement ; l'autre est factice et de convention, elle n'a rien qui justifie sa création, elle cède à tout vent de la diplomatie. »

Het eerste kenmerk van het nationaal genie is de originaliteit. Het is de taal die aan het volk zijn praktische onafhankelijkheid geeft : « la langue distingue une nation des autres ». Het eerste wat een vijand onderneemt om een volk te denationaliseren is het te beroven van zijn taal. De Vlaamse strijd is daarom een strijd voor onze historische nationaliteit.

Elias trekt het besluit :

« Dit alleszins merkwaardig — en uitvoerig — pleidooi van De Decker behoort meer tot de Vlaamse gedachtenwereld dan tot de franstalig Belgische. Bij de ontleding van zijn nationaliteitsbegrip stelt men vast hoe weinig solied de geestelijke Belgische armatuur ervan is. De Decker bekent zich tot de Staat en zijn eenheid ; hij laat de Nederlandse zijde van Willems' argumentatie vallen, doch hij biedt zelf geen vaste basis voor een werkelijke integratie van de Walen in de Belgische nationaliteit. »

Uit al het voorgaande, zowel voorreden als petitionnement, mogen we besluiten dat België bij de eerste flaminganten wel aanvaard wordt (maar ook niet meer), maar dat het toch op zeer losse schroeven geplaatst wordt.

We stellen hier weer vast, zoals nog dikwijls in de Belgische geschiedenis, dat de Vlamingen van het begin af heen en weer geslingerd worden tussen het aanvaarden van de Belgische Staat waarin en waarmee ze moeten leven en de gehechtheid aan Vlaanderen of gans Nederland waarvan ze houden.

De Blauwvoet in « Eenige vooroorlogssche stemmen... » geeft nog een tekst van Blommaert in 1840 als kanttekening bij het petitionnement (38) :

« Dat geen beider landschappen het andere onderdrukke, dat geen Wael zich in het bestuer

(38) In het *Gentsche Kunst- en Letterblad*, zie Karel VAN DEN OEVER, « De Vlaamse Beweging », *Politiek-historische schets*, Baarn (Ned.), 1917-1918, blz. 119.

der Vlaemsche provinciën mengede, geen Vlaming in dat der Waelsche...

Den Vlaming — aan wien dit recht immers alleen toekomt — weze het bestuur zijns eigen lands weder toevertrouwd. »

Dit is, zonder de term te gebruiken, bestuurlijke scheiding.

B. De eerste federalistische uitspraken.

Hier dacht ik de Vlaamse Beweging van nu af te laten verder gaan en alleen het federalistisch aspekt nog te behandelen na er de wortels te hebben van aangetoond, maar dit hoeft reeds niet meer want het volgend punt in de politieke Vlaamse Beweging houdt reeds een uitgesproken bedreiging in voor België (39). Na de eerste kleine toegevingen na het petitionnement van 1840, op provinciaal en gemeentelijk vlak, was de echte federalistische gedachte reeds in enkele geesten opgekomen zij het dat men het woord nog niet gebruikte, het was nog in pre-stadium.

Dit komt tot uiting in het stuk dat op 6 november 1847 verscheen onder de titel: *Vlaemse Beweging. Verklaring van Grondbeginselen door de verdedigers der Nederduitsche volksrechten aan hunne landgenoten gegeven* (Gent) (40). Er verscheen ook een Franse uitgave. De oorspronkelijke gedachte komt van Conscience, die een ontwerp stuurt aan Snellaert, die veranderingen kan aanbrenge. Het was slechts een vluchtige schets van eisen waarin over Kamers en centraal bestuur geen woord werd gerept. Conscience werpt de vraag op of de publikatie van het manifest niet zou moeten vergezeld gaan van het vormen van een « algemene maatschappij ter verdediging der Vlaamse volksrechten ». Voorwaarde tot lidmaatschap zou de aanvaarding zijn van het voorgestelde programma, « misschien zouden wij daardoor in éénmaal in Vlaanderen de Vlaamse staatspartij kunnen stichten met zulke leden in alle steden en dorpen aan te werven ». De aanhangers zouden geen verplichtingen aangaan « als bijzonder mens », maar zover zij als lid van de beweging handelen. Hij suggereert uiteindelijk aan Snellaert of het niet goed zou zijn eens P. De Decker te raadplegen. Conscience liep reeds een hele tijd met de gedachte rond een nationale partij op te richten, reeds van bij de stichting van het *Heilig Verbond* te Antwerpen in 1845, een soort

geheime Vlaamsgezinde vrijmetselarij, omdat hij en zijn vrienden naar een middel zochten om de Vlaamse Beweging op staatkundig vlak te brengen (41).

Naar aanleiding van de twist die ontstaan is over de geest en het doel van de Vlaamse Beweging, begint het stuk met de vaststelling dat België in een onnatuurlijke toestand leeft die het bestaan zelf van het vaderland in gevaar brengt. De grootste helft van de natie wordt beheerst door de andere helft. In geen enkel ander land zou een dergelijke toestand mogelijk zijn zonder onmiddellijke scheuring te verwekken. Wij willen een einde stellen aan deze toestand « om in België alle gegronde redenen van volkshaat en tweespalt te niet te doen ».

Met het oog hierop wordt een programma voorgesteld in 12 punten :

1. de gelijkstelling van Nederduits en Frans in alle hogere en middelbare scholen. De verplichting bij alle examens het bewijs te leveren van de kennis van deze talen ;

2. de verplichting in de Vlaamse gewesten het Nederduits te gebruiken bij het aanleren van de aanverwante vreemde talen ;

3. en 4. de uitgave, op kosten van de staat, van de nodige leerboeken en met steun van de staat, van Vlaamse technische boeken ;

5. en 6. de aanmoediging van de Vlaamse schrijvers op dezelfde voet als de Franse en de aanmoediging van het Vlaams toneel ;

(39) Het zuiver taalkundige wordt hier uiteraard niet behandeld, zelfs niet als daar politieke handelingen mee gemoed gaan, zoals de Spellingoorlog (1836-1844) op het einde waarvan minister van justitie d'Anethan een koninklijk besluit afkondigde (1 januari 1844) waarbij de spelling van het Gentse *Taelcongres* (± de Hollandse van vóór 1830) verplichtend werd voor de vertaling van het *Bulletin officiel des lois et arrêtés*. Fredericq voegt eraan toe (blz. 28): De Vlaamse Beweging..., was nu toch eene macht geworden in België, zoals een Vlaamschgezind blad van Brussel (*Vlaemsch België*, 10 januari 1844) wat al te optimistisch schreef: « Met fierheid mogen wy zeggen, dat wy, op een tydbestek van tien jaren, eene ware litteratuer hebben tot stand gebracht... Zyn er reuzenwerken verrigt, er blyven nog reuzenwerken te verrigten, en het is byzonder in het vak der *staetkundige grieven*, dat er voortaan moet geslaefd worden. Men lacht niet meer met de Vlaemsche Beweging. De eerste stryd, dien men aen de verbastering leverde, was de stryd van den dwerg, tegen de reus. De dwerg is reus geworden ».

(40) Volgende gegevens steunen op FREDERICQ, *a.w.*, I, blz. 44-45; ELIAS, *a.w.*, II, blz. 202-207 en verder aangehaalde werken.

(41) Voor meer daarover zie FREDERICQ, *a.w.*, I, blz. 42-44; ELIAS, *a.w.*, blz. 185-186; L. PICARD, *a.w.*, I, blz. 348.

7. het gebruik van het Nederduits in het gerecht « wanneer de beschuldigde tot de Vlaamse bevolking behoort ;

8. het gebruik van het Nederduits in de Vlaamse provincie- en gemeenteraden ;

9. het gebruik van het Nederduits in de Vlaamse provinciën voor al de akten waarvan de openbaarheid vereist wordt ;

10. de tweetaligheid van al de stukken van staatswege die bestemd zijn voor gans het land ;

11. geen benoemingen meer van vlaamsonkundige ambtenaren in het Vlaamse land ;

12. de verplichting voor de officieren om bij hun examens te bewijzen dat zij de Nederduitse taal kennen.

Alleen de aanvaarding van deze punten kan leiden « ter ontwikkeling der ware *nationaliteit* ». De voorstanders van de Vlaamse Beweging behoren, als zodanig tot geen van de beide staatspartijen. Zij achten hun taak groot genoeg om erdoor te voldoen aan « hun aendeel in de maetschappelyke strekking ». De Vlaamse Beweging is onafhankelijk en wil aan de zijde staan van al wie onze nationaliteit wil bevorderen en de verderfelijke vreemde invloeden wil tegenwerken. Men verwijt ons dat wij een scheuring in België willen verwekken : niets is minder waar. Wij willen geen woeling en wij willen de staatsinstellingen niet veranderen.

In deze *verklaring* komt echter ook de volgende passage voor :

« *België met onze rechten*, ziedaar ons innigst verlangen ; en voegen wij daar soms bij : « *Zo niet, onze rechten zonder België* — deze bedreiging slaat niet op het heden, maar op een verwijderde toekomst, en zij is overigens zo natuurlijk, dat ik niet zie, hoe een man, die zijne waardigheid voelt, anders zou kunnen spreken (42). »

Alhoewel alleen Dr. A. Jacob deze tekst aanhaalt in *Het Vlaamsche Nieuws* van 16 februari 1916 zijn er toch gegronde redenen om aan te nemen dat ze erin voorkomt. Vooreerst doet hij het in een artikel dat als titel draagt « Julius Vuylsteke en de politieke betekenis der Vlaamse gedachte ». Hij haalt een tekst aan van Vuylsteke (1836-1903) die in 1862 schreef :

« In antwoord op de beschuldiging dat wij anti-Belgies zijn laat ik een uittreksel volgen uit de *verklaring van grondbeginselen* van 1847. »

Daarna laat Vuylsteke een belangrijk citaat volgen uit de *verklaring* :

« Onze hoogste wens is, dat wij eens in volle eendracht en innige broederlijkheid met onze Waalse landgenoten mogen leven ; want *alleen van dat oogenblik af zal Belgenland op rechte grondvesten rusten*.

Men geve ons, als grotere helft der *natie*, met de helft der lasten en plichten, ook de helft der rechten en voordelen ; men opene voor het Vlaamse volk dezelfde bronnen van *beschaving* en van invloed op 's lands zaken : in één woord, *men make dat in België alle gedeelten der natie gelijk staan, en de klachten der vijandschap zullen van zelf veranderen in lofzangen ter ere van het gemene vaderland*, in vriendschap en *verbroedering*. Zo kan het doel ook niet worden bereikt ; en de *verantwoordelijkheid ruste dan, niet op hen die onrecht lijden, maar wel op hen die onrecht plegen*. »

Waarin Vuylsteke zelf schrijft :

« Alles wat in die *verklaring* voorkomt, is nog heden (1862) de uitdrukking der algemene *denkwijze*. België met onze rechten, ... « *Zo niet, onze rechten zonder België...* »

Hij vervolgt zijn aanhaling met :

« Moet het eens na uitputting van alle mogelijke pogingen... blijken dat een België, waarin de Nederlandse nationaliteit haar volle zelfleven naast de Waalse zou genieten, onmogelijk is — in dat geval zal men toch niet eisen dat het *Recht* afstand doe en te niet ga. Omdat België — een feit van gisteren, bijna een toeval — tot het *Recht* zou zeggen : ik kan met u niet bestaan ; tot de *Geschiedenis* : ik lochen uw lessen ; tot de *Natuur* : ik bespot uwe wetten ; — zou daarom de *plaatsen*, het *Recht* zwijgen en sterven ? Omdat een land tot stand is gekomen, dat België genoemd werd, zal daarom het volk, dat *Vlamingen* heet, moeten verdwijnen ? Zulks te eisen ware niet slechts

(42) A. JACOB, *Het Vlaams Konflikt en het Federalistischoe Beginsel*, Antwerpen, 1920, blz. 38. Daarin werden verschillende van zijn artikels van 1916 vooral uit *Het Vlaamsche Nieuws* herdrukt. Hij gebruikte toen reeds zijn eigen vooruitstrevende spelling.

anti-liberaal, maar onredelijk en onzedelijk. Van wie ook vergt men die zelfopoffering die niet anders ware dan zelfmoord? »

De Vlaamsgezinden waren wel trouw aan België, maar er niet onafscheidelijk aan gebonden.

Als tweede reden van geloofwaardigheid van Jacob kan aangevoerd dat het tweede stuk dat Vuylsteke uit de verklaring aanhaalt wel samengevat in Elias voorkomt en dat al de andere bronnen de ganse tekst aan Vuylsteke toeschrijven: zo Leo Picard in een artikel « Het Vlaamse separatisme » maart 1926 in *Haagsch Maandblad* (43); ook *De Blauwvoet* in « Eenige vooroorlogsche stemmen over de Scheidingsgedachte » (blz. 63).

Waar Picard in zijn *Geschiedenis van de Vlaamsche en Groot-Nederlandsche Beweging* helemaal niet spreekt over die verklaring, haalt Fredericq er slechts een onbelangrijke tekst uit, over het verlangen van de vlaamsgezinden buiten de partijtwisten te blijven en niet deze passage (44). Een tijd later vermeldt Fredericq dat toen de liberale regering de ministers Rogier (1857-1868) en Tesch in Kamer en Senaat liet verklaren dat er geen Vlaamse grieven meer bestonden, het orgaan van het *Vlaamsch Verbond* (1861) scherp opmerkte:

« Er komt een tyd, dat het niet genoeg zal zyn stelselmatig de ooren te stoppen en daarna zeer gerust te komen zeggen; « Ik heb niets gehoord ». Het spreekwoord zegt: Die niet hooren wil, moet voelen. Het Vlaemsch vaderland is den dood niet zoo naby als enkele staetsmannen het schynen te gelooven. Er worden stemmen vernomen, die meer de weerklank zyn van een zeer verspreid verlangen: of België met onze rechten, of onze rechten zonder België! »

Dat dit geschreven werd vóór dat Vuylsteke zijn tekst schreef bewijst dat die gedachte niet van hem komt. Dit alles toont voldoende aan dat bedoelde passage in de oorspronkelijke verklaring van 1847 voorkwam en wijst tevens scherp aan hoever men in die tijd (1847-1862) bereid was te gaan.

Ondertussen zijn er echter reeds een paar klare federalistische uitspraken geweest in de vorige jaren. Vooraf wil ik er hier nog eens op wijzen dat de Vlaamse Beweging in die jaren nog volkomen Belgisch denkt (45).

Voor deze flaminganten is de Vlaamse Beweging de sterkste stut van de staat en deze zal slechts leven in zoverre hij het erfgoed, dat de Beweging vertegenwoordigt, overneemt. Wij vinden trouwens in *Vlaemsch België* van 3 juli 1844 het artikel waarin men voor de eerste maal openlijk durfde spreken over de noodlottige scheiding van 1830, een thema dat later nog dikwijls zal herhaald worden. De hoofddruk is dat de Vlaamsgezinden zich, door het verwijt van separatisme, met de rug tegen de muur gedrukt gevoelen tegenover de openbare mening en tegenover de regering; dat geen het waagde — vooropgesteld dat hij eraan dacht, wat niet uitgesloten is — de idee van de scheiding als middel of als doel voorop te stellen of die idee zonder protest als gevolg van de gestelde eisen te aanvaarden (46). Ik ken in dit verband slechts twee teksten en zij komen dan nog niet van leidende figuren uit de beweging. De eerste is van P. Lebrocq, oud-orangist en later de schrijver van de *Analogies Linguistiques*. In zijn *Souvenirs* (1842) schrijft hij dat, indien de Vlamingen (« mes compatriotes ») het eenmaal in hun hoofd krijgen te willen *scheiden van de Walen*, hij krachtadig een scheiding zou bevechten die hij als betreurenswaardig zou beschouwen, maar dat, indien de scheiding er dan toch kwam en de koning, met de toestemming van Europa, alleen koning van Wallonië werd, ook hij zich dan tevreden zou stellen met zijn Vlaamse vaderland beperkt tot de Vlaamse provinciën en zich er niet zou om bekommeren voor wat de reünionisten hem zouden schelden.

De andere tekst is een noot van J.C. Van Thielen (1845), een te Brussel wonend Vlaming, rechter bij de rechtbank van eerste aanleg te Brussel en voorzitter van de zeer actief flamingantische

(43) Deel V, nr 3, blz. 323-334; overgedrukt in *Van Vlaamse Beweging naar Sociale Revolutie*, verspreide geschriften, Antwerpen, 1961.

(44) Het is treffend dat beide meest unitaire bronnen dit stuk niet vermelden, wel latere teksten maar niet de oorspronkelijke tekst van de verklaring alhoewel ze die op een of andere manier moesten kennen! Picard, als strikt unitair denkend socialistisch theoreticus en zuiver taalflamingant, ontkennt in zijn artikel wat A. Jacob zegt over het bestaan van een federalistische traditie in de Vlaamse Beweging, maar daarmee bewijst hij juist dat hij Jacob en zijn artikel, waarin die passage voorkomt, kende evenals de *verklaring van grondbeginselen*.

(45) ELIAS, a.w., II, blz. 141.

(46) ELIAS, a.w., II, blz. 142.

vereniging *De Vlaemsche Verbroedering*, bij zijn vertaling uit G. Höfken's *Belgien in seinen Verhältnissen zu Frankreich und Deutschland mit Bezug auf die Frage der Unterscheidungszölle für den Zollverein* (1845) (47). In een eerste, naamloze recensie, had in het tijdschrift *De Broederhand*, de recensent de opvattingen van Höfken over een diepgaande twist tussen Vlamingen en Walen verworpen. De grootste vijanden van de Vlamingen waren de verfranste Vlamingen, terwijl er daarentegen menig vaderlandsgezinde Waal was, die wenste dat zijn kinderen Nederlands zouden leren. Er zijn na 1830 grote misbruiken en onrechtvaardigheden begaan teven « de Dietse Belgen », maar die zijn thans grotendeels verdwenen. Men is het nog niet eens over het doel en de toekomst van de Vlaamse Beweging, maar van beide kanten schijnt men akkoord over een onverdeelbaar België met de vrije en gelijke ontwikkeling van zijn beide talen. Daarna verscheen, in de volgende jaargang van het tijdschrift, van de hand van Van Thielen, de vertaling van de schets van de Vlaamse Beweging gegeven door Höfken (48). In een voetnoot, aan het einde van deze vertaling, handelde de vertaler over het vraagstuk van de « ineensmelting » van Walen en Vlamingen. Een dergelijke politiek is volgens hem alleen maar mogelijk waar twee rassen dooreen gemengd wonen, niet in de landen waar zij naast elkaar wonen. Overal in Europa bestaat er in dit geval een stelsel van administratieve scheiding (Finland en Rusland; Denemarken; de Donaumonarchie). Zijn besluit is dan ook :

« De Vlamingen willen gene overheersing, zij willen als broeders met hunne Waalse landgenoten leven; zij dringen dus alleen op gelijkstelling aan, en die is slechts te verkrijgen door ene *administratieve scheiding* (49). »

Hier vinden we de eerste institutionele revendikatie (in 1845 reeds). Het vertrekpunt is de taalstrijd en van nu af begint de verglijding naar het institutionele vlak, wat binnenkort zal worden; federalisme op taalkundige grondslag.

Bij koninklijk besluit van 27 juni 1856 stelde eerste minister P. De Decker (1819-1891) de beruchte *Grievenskommissie* in (50), die door hem officieel belast werd met het bestuderen der gevraagde hervormingen. Die commissie was natuurlijk geen alleenstaand feit, maar het gevolg van de vele scherpe Vlaamsgezinde reacties bij de

viering van de verjaring van de Belgische onafhankelijkheid (25 jaar). Die commissie bestond uit negen leden, allen bekende Vlaamsgezinden, Mr. L. Jottrand (Nederlandsgezinde Waal), Conscience, Prof. David, volksvertegenwoordiger de Corswarem, F. Rens, Dr. Snellaert, Mertens, notaris Stroobandt en M. Van der Voort, waarvan de eerste oud-lid was van het Nationaal Congres van 1830 en voorzitter van de commissie en de laatste sekretaris. Die commissie startte aanstonds en hield gedurende een jaar haar zittingen in Brussel. Het taalvraagstuk werd in verschillende Europese landen onderzocht, waar dergelijke moeilijkheden bestonden en in de rijks- en provinciearchieven werd nauwkeurig nagegaan hoe het met het Vlaams als officiële taal in België sedert de middeleeuwen gesteld was. Tenslotte bood de commissie aan de eerste minister in oktober 1857 een lijvig verslag aan van 215 bladzijden opgesteld door Snellaert, dat zeer radicale besluiten bevatte. Het verwekte dan ook veel opschudding in het land. De hervormingen, in de richting van het invoeren van het Nederlands, die noodzakelijk werden verklaard, hadden betrekking op onderwijs, bestuur, gerecht, leger, zeewezen en zelfs diplomatie. Ze stelde o.a. voor de verdeling van het leger in Vlaamse en Waalse regimenten die elk in hun taal zouden gekommandeerd worden. Het verslag besloot als volgt :

« De Vlaemsche beweging is geen afzonderlijke, kortzichtige poging zonder wortel in het verleden, zonder vruchten voor de toekomst. Zij is de uitdrukking van die *algemeene behoefte naar zelfstandigheid*, waarvan de wereldgeest in zijn verschillende betoogingen dagelijks nieuwe veropenbaringen doet. Alleen in Vlaemsch België, hebben zich persoonlijk belang en partijzucht meer of min volkomen van de zaak van de taal afge-

(47) ELIAS, a.w., Arthur DE BRUYNE, « Federalistische stromingen in België », *Het Federalisme in Vlaanderen*, blz. 190; Stuttgart, by Gotta, 1845 (Brussel, 1845); DE VROEDE, a.w., blz. 274.

(48) De Vlaemsche Beweging, Getrokken uit België, in zyne betrekkingen met Frankryk en Duitschland.

(49) De redactie van *De Broederband* wees deze stelling van Van Thielen af. *De Blauwvoet* vermeldt de tekst van een zekere Theelen van 1846 « Niets kan België van den ondergang redden dan een *administratieve scheiding* van het Germaensch (Vlaemsch) en het Gallisch (Waalsch) gedeelte van België ». Waarschijnlijk is dit een onnauwkeurige weergave van dezelfde tekst, te zien aan de gebruikte term, *aan de tijd* en aan de gelijkenis van naam.

(50) FREDERICQ, a.w., I, blz. 64-75; ELIAS, a.w., II, blz. 283-298; PICARD, a.w., blz. 376-390; JACOB, a.w., blz. 14-15.

scheiden : zij werkten buiten het nationaal beginsel, ook het nationaal beginsel buiten hen... (51). »

Na Van Thielen duurt het 13 jaar vooraleer we weer een federalistische uitlating vinden en die is dan van een meer bekend flamingant uit die tijd nl. Hendrik Sermon (1833-1904) — die vooral schreef onder de schuilnaam Van Walrave — een onderwijzer, later leraar te Antwerpen, populair litterator en lid, later bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Akademie. In de maanden, begin 1857, toen de *Grievenskommissie* beraadslaagde over het Vlaams programma, publiceerde hij zijn vlugschrift *De Vlaming en de Staat in het tegenwoordig België* (Antwerpen, 80 blz.) (52). De kern van zijn betoog ligt in het tweede hoofdstuk « de Vlaamse Beweging » (blz. 12-27).

Het is merkwaardig dat Sermon in het inleidend hoofdstuk, waarin hij onderzoekt volgens welk beginsel de Vlaamse gewesten eertijds werden geregeerd, teruggaat naar de federalistische inrichting van vóór de Franse bezetting (1894-1915). Hij gaat de traditie van onze landen na :

« De ware Belgiese volksgeest is baarblijkend in de oude grondwetten, dat is in de Blijde Inkomsten van Brabant, in de Eden welke de vorsten in de andere provinciën afleggen moesten en waardoor de Vorst en de onderdaan zich onderling verbonden... Te alle tijde hadden de Belgen hunne vrijheden lief. Zij verboden de vreemden openbare ambten te bekleden... Onze voorouders waren hunne vorsten verkleefd, zonder nochtans te dulden dat deze inbreuk op de rechten des volks maakten. Was het de inbreuk op de rechten des volks niet, welke de haat tegen de Spanjaarden opwekte, welke haat, met de Hervorming gepaard, de Tachtigjarige Oorlog deed ontstaan ? Was het voor de volksrechten niet, dat Jozef II vervallen werd verklaard ? Was het om dezelfde reden niet dat de omwenteling van 1830 plaats greep (53)? »

Als ondertoon ligt in deze opsomming van omwentelingen voor het volksrecht de dreiging hetzelfde te doen.

In het tweede hoofdstuk bespreekt Sermon het beginsel dat aan de grondslag ligt van de tegenwoordige Staat België, waarin zijn reactie uitkomt tegen de Franse overheersing :

« De Belgiese volksgeest heerste hier in het land gans ongeschonden tot aan het Frans beheer. Tot

dan toe wierden de Belgen door hunne nationale instellingen bestuurd... keizer Frans II (laatste Oostenrijker) zwoer de Blijde Inkomst op 31 Julie 1792... Maar na... 1797 wierd België door het geweld al wat hem dierbaar was ontruikt. Vreemde instellingen, door de schijn glans van het rijk des eersten Napoleons opgeluisterd, vonden hier aanhangers die de nationale geest verbasterden, en het is tegen deze verbastering dat de overdreven terugwerking, door Koning Willem geleid, zich is komen verbrijzelen en wier overheersing zich heden tot in het minste dorp nog voelen doet.

Het beginsel dat aan het tegenwoordige België ten grond ligt is een ingedrongen Frans beginsel, volgens hetwelk « sedert vijf-en-twintig jaren alles in België wordt aangewend om het volk de taal, de zeden, de aard en de gewoonten der Franssen te doen aannemen. Het doel welk men zich hierin voorstelt is : 1° uit ons land alle blijken van volkshoud, van zelfbestaan te doen verdwijnen ; 2° ons land aan Frankrijk te doen gelijken, om het allengs weerdig te maken eens ene Franse provincie te worden. »

Hij schrijft ook over artikel 23 van de Grondwet dat zegt :

« Het gebruik der Belgische volkstalen is willekeurig » (vertaling door Sermon zelf). In verband met artikel 6 : « Alle Belgen zijn gelijk voor de wet », vraagt hij : « Waarom heeft men hier niet achtergevoegd 'Vlamingen uitgezonderd' ? » — 1857 !

Het « hoger gezichtspunt » waarvan de Staat hierbij uitgaat, leidt tot *fusie*, tot het vormen door fusie van een « nationaal België karakter » — « welke *fusion* nagenoeg de ondergang des Vlaam-

(51) Eenige vooroorlogsche stemmen over de Scheidingsgedachte, *a.w.*, blz. 63; ELIAS, *a.w.*, II, blz. 291. Ook hier weer verzwijgt Fredericq en Picard angstvallig alles in deze richting.

(52) JACOB, *a.w.*, blz. 14-23 (*Het Vlaamsche Nieuws*, 13 maart 1916); DE BRUYNE, *a.w.*, blz. 191-192; ELIAS, *a.w.*, II, blz. 299-302; Eenige vooroorlogsche stemmen, *a.w.*, blz. 63. Hier ook vermelden Fredericq en Picard deze schrijver niet.

(53) Het stuk wordt hier weergegeven in de spelling zoals Jacob het afdrukt. Hij vat verder samen: « Verder wijst de schrijver in het bijzonder op sommige bepaalde rechten. In Vlaanderen verkrijgen de Staten van Jan zonder Vrees, dat al de zaken des lands in het Vlaams zullen worden behandeld (1405). Tot aan de Franse Overheersing behoort tot de openbare rechten der Vlamingen, dat de ambtenaren in Vlaanderen Vlamingen zullen zijn. In Brabant was het Diets de landtaal: Waals-Brabant kreeg, overeenkomstig de Blijde Inkomst, Franse onderrichtingen ».

ses tot doel heeft ». En dit streven naar versmelting wordt bevorderd door *Centralisatie van het Bestuur*.

In het derde hoofdstuk onderzoekt hij op welke wijze en met welk resultaat deze Staat inwerkt op de Vlaamse toestanden.

« Ziedaar, indruisend tegen de aloude geest onzer landen, de strekking der Belgiese Staatsidee van 1830. Het treffends komt deze strekking tot uiting in de opvatting bij de machthebbers van het talenvraagstuk en bij het begeven der staatsambten. Kenschetsend in dit opzicht zijn de Belgiese onderwijstoestanden... »

Daarna klaagt hij de toestand op taalgebied aan in het onderwijs en de gevolgen ervan die het klaarst zichtbaar zijn te Brussel, waar het volk noch Nederlands noch Frans kent.

Het meest belangwekkend zijn de gevolgtrekkingen die hij daaruit haalt in het vierde hoofdstuk waar hij behandelt op welk beginsel de Belgische Staat zou moeten gegrondvest zijn opdat zijn inwerking op Vlaanderen heilzaam zou zijn.

« Met het bewuste Vlaanderen moet het, bij doorvoering der Belgiese Staatsidee, noodzakelijk tot een konflikt komen. Immers « wanneer het bestuur overgaat in de handen van mannen die de taal des volks niet kennen, mag men dan niet denken dat er ene overweldiging plaats grijpt... ? »

« Aan dit konflikt tusschen het Vlaamse Volk en de Belgiese Staat kan enkel *Wijziging van de Staatsvorm in België* een einde maken. Zwitserland, de Confoederatio Helvetica, kan hier een voorbeeld zijn ; « Het land waar de vrijheid der sprake het schoonste gewaarborgd is, is voorzeker Zwitserland. De Zwitserse inrichtingen kunnen waar het taalrecht in het spel is, op alle punten aan België tot ene nuttige les verstrekken ». Maar, zoals Gezelle ergens zegt, « wij Vlamingen hoeven niet uit Vlaanderen te gaan om iets schoons te bewonderen. »

« Wij dienen slechts terug te keren tot onze oude volksgeest om de geschikte grondslagen te vinden voor onze nationale instellingen : *Onze voorouders hadden nooit een gecentraliseerd bestuur*. Elke provincie had haar bizonder bestuur ; al wat dit aanging werd haar van 's lands opperbesteders in hare taal toegezonden. »

« ... de vreemde had bij hen het recht niet, hen zijne taal op de dringen, zij waren onafhankelijk. »

« Reorganisatie van de Belgiese Staat dringt zich op naar het aloude *federalistische, echt Belgiese beginsel* — Belgies hier in de zin van het humanistische *Belgicum* (d.i. *van de lage landen bij de zee, Nederlands*). »

Als eisen formuleert Sermon o.a. :

« Dat de provincieraden der beide Vlaanderen, van Antwerpen en Limburg, hunne zittingen in het Vlaams houden en dat het provinciaal bestuur er gans Vlaams wezen. Dat het provinciaal bestuur van Brabant, daar de provincie uit Vlamingen en Walen bestaat, gemengd zij en dat men in de provincieraad de beide talen spreke ; *men zou het arrondissement Nijvel bij ene Waalse provincie, bij Namen b.v. kunnen voegen ; daar ware de moeilijkheid verdwenen.* »

Daarna somt hij een aantal Vlaamse eisen op, nog vóór de Grievenskommissie haar verslag indiende, in zekere opzichten radikaler, in andere opzichten (tweetaligheid) meer traditioneel. Zijn eisenprogramma besluit met :

« Dat men in het leger de moedertaal der lotelingen in acht neme en er de Vlamingen uit hoofde dat zij geen Frans verstaan, niet laten mishandelen : dat elke officier de beide talen spreke ; *niets belet ook Vlaamse en Waalse regimenten te maken*, de eerste zou men in het Vlaams en de tweede in het Frans onderwijzen. Ziedaar wat de Vlaming in zijn vaderland kan bezitten en wat hij zou moeten bezitten, maar wat hij niet bezit. De Walen beletten hem dit en zij alleen kunnen het hem beletten, maar zo zij dit blijven onmogelijk maken, zo zij de Vlaming zijne rechten weigeren blijven, heeft deze nog de middel ener *administratieve scheuring*, dat is een bestuur gelijk aan dat van Zweden en Noorwegen te vragen en dan ontsnapt de Vlaming vanzelfs uit de handen zijns Waalsen broeders. »

Sermon is zeker geen politiek denker. Gans zijn opstel maakt ietwat de indruk van improvisatie, maar we zien hier een treffend voorbeeld van de werkelijke gevoelswereld van deze generatie, waarop we reeds het woord van Vermeylen's *Kritiek der Vlaamsche Beweging*, « Vlaanderen, dat voelen ze, dat willen ze, België laat hen koud »

kunnen toepassen (54). De « Belgische » terminologie houdt in haar dubbelzinnigheid veel verscholen en de « Belgische geest » is, bij nadere ontleding, in de opvatting van al deze flaminganten, steeds de Vlaamse geest. Geen enkele onder hen heeft zich duidelijk voorgesteld welke de implicaties waren van de volksnationale gedachten van de taalnationaliteit die zij vooruitzetten. De leden van de Grievenskommissie zijn nog zeer bedacht om de Belgische eenheid. Sermon formuleert ongeveer hetzelfde programma als de Commissie maar durft ook openlijk de gevolgtrekking aan : *desnoods de scheiding*. Hij is de eerste — na Van Thielen — die duidelijk een mogelijk alternatief onder ogen ziet : als de Walen niet willen, dan de scheiding. Hier is een belangrijke stap gezet. Hier is het begin van een nieuwe fase in de Beweging : de afrekening met en de aanvaarding van de gevolgen van de gestelde of te stellen eisen. De leden van de Grievenskommissie bleven staan voor de nieuwe demarkatielijn : zij waren bereid hun eisen te laten vallen omwille van de eenheid. H. Sermon stapt er over heen : indien het niet gaat, dan maar scheiding.

Merkwaardig is dat Sermon verwijst naar de vroegere staatsinrichting hier in onze gewesten ; de « federalistische » traditie in de Nederlanden, ook in de Zuidelijke Nederlanden, die in 1794, bij het begin van de twintigjarige Franse overheersing, werd afgebroken. Daarmee knoopt hij aan, over de Nederlandse en Franse tijd heen, met onze oorspronkelijke staatsinstellingen, zoals b.v. de Brabantse Omwenteling, die van onder uit gegroeid en niet van bovenaf door vreemden opgelegd was. Hetzelfde vinden we bij de volgende woordvoerder.

Meer dan ééns in die tijd werd het Vlaams programma en zeker niet op de minst interessante wijze, verdedigd door Frans-schrijvend. In datzelfde jaar, maart 1857, houdt Prof. Eug. Van Bommel (1824-1880) van Brussel een voordracht over *Les Limites naturelles des peuples* voor het Vrije Vlaamsgezinde Studentengenootschap *Schild en Vriend*, een zustergenootschap van 't *Zal wel gaan* in Gent (55). In de door Van Bommel opgestelde « Chronique des Conférences » in de eveneens door hem in 1854 gestichte *Revue Trimestrielle* (1857, XV, 385 ; sinds 1864 *Revue de Belgique*) vindt men er een korte samenvatting van. Ik ga niet in op Van Bommel's theorie over de

volksgrenzen, alleen op wat hij zegt over België waarvoor hij een federatieve staatsinrichting aanbeveelt. In overeenstemming met zijn theorie komt Van Bommel tot de erkenning van een Belgisch volk, hierin Pirenne vooruitlopend. Maar waar, in de gedachte van Pirenne, de levensvoorwaarde voor dit Belgisch volk in het *Unitarisme* ligt, prijst Van Bommel integendeel de terugkeer aan naar het oude *Nederlandse Federalisme*. Hij betoogt dat er geen spraak mag zijn van een versmelting van Vlamingen en Walen, doch van een *verbond* : er zijn in België twee volken en twee talen. Het tegenwoordig stelsel moet vroeg of laat verdwijnen en plaats maken voor een stelsel van *self-government*.

« Une alliance, une confraternité entre les Wallons et les Flamands, c'est là toute notre raison d'être, et l'on peut trouver un autre exemple de ce phénomène en Suisse. Mais dans ce cas il faudrait plutôt une confédération libre qu'une union intime sous un pouvoir central ; car Wallons et Flamands n'ont fait qu'un mariage de convenance et non un mariage d'inclination. »

Dus zelfs nog geen « mariage de raison » volgens Van Bommel.

Uitvoeriger is het verslag van K.F. Stallaert in *De Klauwaert* (1857, II, 22) :

« Er bestaat voor Vlamingen en Walen ene grens, niet tussen beide, maar tussen hen en de Fransen van de ene kant, de Duitsers van de andere (56). Deze grens is ene historische, het is namelijk het politiek verbond welk... tussen Vlamingen en Walen aangetroffen wordt. Maar, terwijl deze verbondspalen de Galliese en de Germaanse Belgen tegen de buitenlandse vijand beschermden, leefde elke stam binnen 's lands op zijn eigen hand, volgens eigen wetten, gewoonten en zeden, met eigene taal ; het Amerikaans stelsel van *Self-Government* bestond bij hen... Welnu, dit stelsel moet blijven bestaan. Men heeft het sedert lang en hedendaags meer dan ooit beproefd

(54) Tekst van 1896! Vermeylen liet die zin wegvallen na 1918 (uitg. 1905, blz. 20).

(55) JACOB, *a.w.*, blz. 23-27 (*Het Vlaamse Nieuws*, 24 maart 1916) ; DE BRUYNE, *a.w.*, blz. 192 ; ELIAS, *a.w.*, II, blz. 314 ; Eenige vooroorlogsche stemmen..., *a.w.*, blz. 63.

(56) De taalgrens wordt als absolute volksgrens door Van Bommel niet erkend : « Disons-nous alors que les langues seules forment les peuples ? Mais ce principe conduirait à des subdivisions trop inégales en étendue et d'ailleurs beaucoup trop tranchées ».

Walen en Vlamingen tot een volk samen te smelten. Wat de instellingen betreft, is men daarin tot beider stammen genoeg, geslaagd. Maar wat de taal betreft, is men in die smelting niet zoo ver gevorderd, als men het zich wel inbeeldt en wij bekennen het met volle overtuiging : die taal-smelting is tussen hen niet mogelijk en ten anderen, zij is ook niet wenselijk. Met de Franse en Germaanse talen levendig te houden, bereidt zich België ene sterkere toekomst, dan met slechts ene van beide talen te bezitten.

Neen, geene smelting, maar een *verbond*, een België met twee volken en twee talen en elk zich naar eigen taal en behoeften bestierende...

Het tegenwoordig in België bestaande stelsel, waarin het oude verbond tussen Walen en Vlamingen nog wel bestaat, maar niet de even zo oude *zelfregering* van elke stam, moet noodwendig gewijzigd worden. Vermits de Walen en hunne aanhangers beweren, dat België uitsluitelijk in de Franse taal moet bestierd worden, dat de Vlamingen van hunnen kant eisen dat hunne zaken in de Vlaamse taal verricht worden, en dat alle voorstel tot bemiddeling der beide vorderingen door de Walen afgeslagen wordt, blijft er geen uitweg open dan het *Self-Government*. Om tot ons *overoud bondgenootschap* in zijne zuivere wezenlijkheid terug te komen zal wellicht het enigste middel dan zijn : voor beide stammen staande houden en vruchtbaar te maken, hetgeen de heer Van Bommel zeer juist noemt : een huwelijk van overeenkomst (*mariage de convenance*), want, wat men ook zegge, een huwelijk van liefde (*mariage d'inclination*) bestaat er tussen Walen en Vlamingen werkelijk niet. Het tegenwoordig stelsel moet vroeg of laat vervallen, omdat het onbillik is, omdat het strijdt met het natuurrecht en met onze constitutie. Het moet vallen, omdat alles wat niet op de onvergankelijke grondslagen van rechtvaardigheid berust, moet vergaan, als er een rechtvaardige God in de hemel is (57). »

In de slotalinea komt Stallaert zelf aan het woord.

In het *Jaerboekje* van de maatschappij voor het jaar 1859 stelt Van Bommel dan de vraag : waar is het vaderland ? Is het de streek waar men geboren werd, het land waar onze taal gesproken wordt of de staat waarin wij leven ?

Hij stelt de vragen, maar wij vinden geen klaar

antwoord. Hij keert zich tegen het kosmopolitisme, maar ook tegen de te enge geest van het Engelse home-begrip. Hij pleit voor een vaderlandsleefde waarvan het gebied ons schijnt te liggen tussen het begrip van de Heimat en dit van de Mensheid.

Voor wat de Vlamingen betreft, doet hij in ieder geval een oproep dat zij « vooral en bovenal » Vlamingen zouden blijven : « gij hebt enen akkerbouw, ene nijverheid, ene bouwkunst, ene schilderschool, ene dichtkunde, Vlaamse zeden en gedachten, al wat een oprecht volk, een oprechte maatschappij daarstelt ».

Hoe Prof. Van Bommel de verhoudingen in België zag, komt het duidelijkst tot uiting in de toespraak die hij in 't Frans hield op het banket van de Grievenskommissie te Brussel, op 25 april 1859. Het Waalse volk — verklaarde hij — is niet verantwoordelijk voor de verdrukking van de Vlamingen. Wij moeten trouwens ophouden volk tegenover volk te stellen : alle volken zijn solidair en België heeft hier een speciale zending. De twee volken die ons grondgebied bewonen, behoren tot twee verschillende rassen en de toenadering van de rassen is voortaan het principe van de werkelijke beschaving, van de definitieve vorming van de mensheid. Het is juist ter wille van deze verheven zending, die zo wonderlijk voor België schijnt weggelegd te zijn, dat het nodig en dringend is de ontvoogding en de in eerherstelling van de Vlaanderen « des Flandres » te eisen d.w.z. de gelijkheid van rechten voor de twee Belgische volken. Hij dronk dan ook « à l'union des Wallons et des Flamands... à la nationalité belge ». Deze toost was in de grond niets anders dan de herhaling van wat Snellaert in zijn *Verslag* geschreven had over de zending van een multinationalaal België in de voorbereiding van de nieuwe toekomst van de mensheid.

Elf jaar later is er een federalistische motie (1868) van het Gents studentengenootschap 't *Zal wel gaan* (58). In 1869, in de *studentenalmanak*

(57) Stallaert (1820-1893) was leraar aan het ateneum te Brussel, later lid van de Koninklijke Vlaamse Akademie en auteur van het *Glossarium van verouderde Rechtsstermen* en van een door A. Verwey geprezen bloemlesing uit Jonker Jan van der Noot. Hij is een van de sekretarissen van de op 27 mei 1858 gestichte Vlaamse vrijzinnige maatschappij *Vlamingen Vooruit*, waarvan Prof. Van Bommel voorzitter is en wiens orgaan *De Klauwaert* is.

(58) DE BRUYNE, a.w., blz. 192-193; Piet CORNELIS (voorzitter) « Geen Federalisme ! », 't *Zal wel gaan*, jg. 1961-1962, n° 4.

van hetzelfde genootschap — zulk een gebeurtenis deed in die tijd veel stof opwaaien — verscheen er een studie over het federalisme naar Proudhon i.v.m. het nationaliteitenprobleem in België.

Het volgend jaar, december 1870, is het Prof. Leon Vanderkindere, rektor van de Brusselse universiteit, die in de *Revue de Belgique* in een artikel « La Belgique en 1870 et le parti flamand » de herinrichting van België tot een federatieve staat bepleit :

« Ce fut une triste erreur de centraliser la Belgique. Qui dit centralisation dit unité. Un pays peut être centralisé sans trop violence (...) mais pour nous la centralisation est aussi funeste qu'elle le serait pour la Suisse et qu'elle l'a été pour l'Autriche. Dans ces pays de races mêlées, qui ont peut être leur raison d'être dans le système européen, la seule organisation rationnelle est la fédération. Laissez aux provinces la plus grande indépendance possible, que chacune d'elle forme une véritable République qui s'administre elle-même perçoit ses impôts, distribue l'instruction, rend la justice, lève et exerce ses recrues et surtout parle sa langue à elle et que le gouvernement central et supérieur n'ait qu'un rôle ; celui d'éviter le croisement entre les diverses provinces, d'organiser les services publics généraux et représenter la fédération en dehors de la guerre et de la paix. Que nous sommes loin de cet idéal qui répondait si bien à nos besoins. Nos provinces ne vivent pas, nos communes sont tenues en tutelle et le gouvernement central, pour réussir à représenter tout le monde, cherche à modéler chacun à son propre image... (59). »

Hier zien we de invloed van Brissot en Lafayette, uit de Franse Omwenteling. Vanderkindere stelt dan tenslotte de eis dat de tactiek van de Vlaamse Beweging zou moeten veranderen, en wat de leiders der Vlaamse Beweging betreft :

« Ce n'est plus à des hommes qu'ils doivent s'attaquer, ce n'est plus à des lois, c'est à la constitution même qui les condamne à un abaissement perpétuel. »

En dit reeds in 1870 !

Er is nog de toen zeer bekende Emile de Laveleye (Brugge, 1822-1892), professor aan de Universiteit te Luik, in het buitenland toen te minste zo bekend als in België, weliswaar in Vlaanderen geboren, die in het Frans de Vlaamse Beweging

verdedigt in diezelfde *Revue de Belgique*, van het jaar 1871 (maart). De Laveleye was een fel voorstander van de Belgische Staat, en in de Vlaamse Beweging van zijn tijd (1871) ziet hij niets anders dan een beweging van dilettantische litteratoren, waaraan hij dus nog geen al te grote invloed kan toekennen, maar zijn besluit is dan toch :

« Enfin la question flamande deviendra un jour un mouvement national. » Een nationale beweging in onze zin, dat blijkt goed uit het hele verband : « un mouvement national qui mettra en cause non pas notre unité nationale, je l'espère, mais notre organisation unitaire et centralisée actuelle ».

« Eenige vooroorlogsche stemmen over de Scheidingsgedachte » geeft nog een uitspraak van hem van 1892 :

« On parlera donc aux Chambres à Bruxelles le flamand en nie temp que le français. En ma qualité de flamand-flamingant, autonomiste et fédéraliste même, je n'y verrai pas un malheur. »

Tevoren (1880) had Albrecht Rodenbach (1856-1880) het reeds op zijn manier uitgedrukt :

« Wat kan zijn en wat geweest is kan herworden.

Nog leeft die... domkop van een Staat...

Desniettemin vooruit — Willems naam als strijdleus aangeheven.

En eens zien wij ons Vlaanderland in vroeie bloei te staan ofwel eens springt het boelken van 't jaar 30 naar de maan. »

In 1892 vraagt Ridder Prayon van Zuylen, op de landdag van Brussel en Frans Reinhard, op de stichtingsvergadering van de *Vlaamsche Volksraad*, de bestuurlijke scheiding.

In zijn beroemde *Kritiek der Vlaamsche Beweging* (1895) wijst Prof. August Vermeylen erop dat het programma der Vlaamse Beweging aanstuurt op vervanging van het Koninkrijk België door een statenbond :

« De flaminganten verdedigen dus het beginsel der eenalige nationaliteit, maar velen zijn tevens...

(59) DE BRUYNE, a.w., blz. 193; Eenige vooroorlogsche stemmen..., a.w., blz. 64.

vaderlandschgezind : *res inter se repugnantes* (60) ! »

« Het is volgens die vaderlandscherij — kunstmatig door de regeeringen opgeblazen, — dat een Elzasser Frankrijk moest liefhebben vóór '70 en Duitschland na den oorlog ; dat Nizza en Savoye driemaal van patriotisme veranderen sinds ééne eeuw, en de Ionische eilanden viermaal ; dat een Pool van nu zijn leven moet wagen 't zij voor Pruisen, of voor Rusland, of voor Oostenrijk, — en dat wij aan... België verknocht zijn ! Tusschen vaderlandscherij en nationaal gevoel blijven de leiders der Vlaamsche Beweging hangen. *Al wat zij vergen* (61) *voert tot het vervangen van het tegenwoordige Koninkrijk door een Statenverbond, daaraan zal wel niemand twijfelen, — en zijn kunnen niet anders, willen zij hun beginselen volgen.* Een Poolsche omwenteling zouden wij zeker toejuichen, en voor eenige jaren verschenen alhier groote kaarten waarop men Fransch-Vlaanderen aan ons land teruggeschonken zag. Maar waarom vorderen zij dan niet rechtuit de *scheuring van België*, waarom staat dat nergens in hun programma te lezen ? Integendeel : iedermaal hun naar het hoofd geslingerd wordt dat *zij de splitsing verlangen*, teekenen zij protest aan met verontwaardiging, en er verschijnen stichtende aanplakbrieven met een driekleurig lijstje omraamd.

Die tegenstrijdige houding verwijt ik niet aan de meerderheid der flaminganten. In den grond zijn zij volstrekt niet belgischgezind, al vreezen ze dikwijls met hun vrijuitgesproken meening vóór den dag te komen. Vlaanderen, dát voelen ze, dát willen ze ; België laat hen koud ; wij konden het heuglijk feit beleven dat de « Brabançonne » uitgefloten wierd. Maar op dat netelig gebied heeft men weinig goed te verwachten van de meeste leiders der Beweging, en van al wie nauw of losser met den Staat verbonden zijn. Die zijn voorzichtig, willen niet « overdrijven »...

Met die lieden twist ik niet, ik spreek tot het overgroote getal der Vlaamschgezinden, die voor de gevolgtrekkingen hunner meening niet zullen terugdeinzen, en die aannemen dat een « natie » zichzelf bepaalt en recht heeft tot zelfstandig leven (62). »

Met deze spontane reactie schetst hij sociologisch zeer raak de geestesgesteldheid van veel Vlaamse kringen. Hij geeft zelfs als kerngedachte van de Vlaamse Beweging :

« *De grond der Vlaamsche Beweging is de wil naar zelfstandigheid van een « ras », dat zijne solidariteit voelt. Ik meen eigenlijk niet een groep menschen van eenzelfde afkomst, maar wel : menschen die verbonden zijn door de taal en overeenstemmende zeden. »*

En dat dit vlugschrift zomaar niet een van de velen was maar integendeel veel invloed uitoefende bewijst het feit dat A. De Bruyne erbij aanstipt « *Uit de Kritiek... kende méér dan één generatie enkele zinnen van buiten waaronder ook »* deze over de statenbond.

Ondertussen waren er reeds **Waalse uitspraken** geweest alhoewel niet zo talrijk (63). Volgens een bepaalde bron spraken reeds in 1848 zekere Walen zich openlijk uit voor een « secessie » van hun provincies (64).

Algemeen wordt aanvaard dat de **Waalse Beweging** ontstaan is rond 1880 als reactie op de eerste taalwetten ten gunste van de **Vlamingen** (65).

Dr. M. van Haegendoren verklaart het volgende :

« Tot dan toe hadden de Walen zich praktisch niet voor de Vlaamse Beweging geïnteresseerd ; zoals M. Neyrinck het nog onlangs in *De Maand* deed opmerken, beschouwden zij die lange tijd als een hobby voor dichters en filologen ; onze taal konden zij als een verzameling van regionale idiommen voorbijgaan. Theoretisch stelde de Gelijkheidswet (1898) een einde aan deze situatie en werd zij dan ook een stimulans voor de « **Waalse Beweging** », waarvan de eerste uitingen opklimmen tot de jaren '80 (66). »

(60) Twee dingen die mekaar verafschuwen.

(61) Eisen, vorderen.

(62) VERMEYLEN, *a.w.* (1905), blz. 18-21, en 6.

(63) Daar mij voor de geschiedenis van de **Waalse Beweging** geen zulke omvangrijke werken bekend zijn als voor de **Vlaamse Beweging**, kan ik hier het ontstaan van de **Waalse Beweging** niet even grondig behandelen.

(64) Dit zinnetje verscheen zonder verdere verwijzing in het artikel van P. CORNELIS, *a.w.*, praeses 1961-1962 van 't *Zal wel gaan*, Gent, een van de oudste en verdienstelijkste **Vlaamse studentenverenigingen**. Steller verzekerde me (*briaf van 27 augustus 1963*) dat zijn artikel steunt op oudere artikels en publikaties. Deze dokumentatie verhuisde echter achteraf naar het Archief van 't *Zal*.

(65) 1873: Wet Coremans op het Gerecht (strafzaken); 1878: Wet De Laet (bestuurszaken); 1883: Wet De Vigne-Coremans (2 vakken in 't Nederlands in 't Middelbaar Onderwijs; niet toegepast in het katoliek onderwijs); 1889: Wet De Vigne-Coremans op het Gerecht; 1890: hoger onderwijs; 1891: beroepshoven van Brussel en Luik.

(66) M. van HAEGENDOREN, *De Vlaamse Beweging nu en morgen*, I, blz. 48.

De Waalse federalistische uitspraken zijn meestal uitingen van ongenoegen over de langzame Vlaamse vooruitgang. Zo vermeldt Fredericq, juist na de goedkeuring van de taalwet De Vigne-Coremans op het gerecht (1889), bij de opsomming van de gebeurtenissen :

« de uitzinnige redevoeringen van (de vooraanstaande Waalse liberaal) Bara tegen de Vlaamsche Beweging in de Liberale Associatie te Doornik (Januari en April), waarin hij ernstig verklaarde, dat de Waalsche bevolkingen « als paria's werden behandeld », hetgeen tot eene *scheuring van België* of een *federatief verbond* zou leiden (67). »

De Réforme van 12 juni 1890 voelde iets voor *bestuurlijke scheiding*.

In 1890 verschijnt er in het tijdschrift *La Chronique* een artikel « *Les deux races* », ondertekend Noël, waarschijnlijk een Waal (68). Hij verdedigt de *bestuurlijke scheiding*, die hij beschrijft als een systeem van *twee gefedereerde staten*.

« Le principe de la *division administrative* de la Belgique en deux régions, *fédérées* entre elles, mais complètement indépendantes sous le rapport de l'administration intérieure. »

Noël zelf voorzag dat dit stelsel heel wat bezwaren zou hebben, maar hij vond dat centralisatie veel gevaarlijker is en vroeg of laat leiden zal tot een geweldige scheiding, die het beter ware onmiddellijk op vreedzame wijze te bewerken.

Bij de voorbereiding van de Grondwetsherziening van 1892 (meervoudig algemeen stemrecht) voegde Coremans het officieel gebruik van de moedertaal (i.v.m. art. 23) bij de vraagstukken die de openbare mening bezighielden nl. de uitbreiding van het stemrecht, de vertegenwoordiging der minderheden, de herinrichting van de Senaat en van het koninklijk referendum (69).

Coremans diende met Helleputte, Meeus, Raepaert en E. De Decker op 16 februari 1892 een voorstel in tot herziening van artikel 23 waarin verklaard werd dat het Nederlands naast het Frans officiële taal is en dat de taalrechten der Vlamingen uitdrukkelijk waarborgde. De Frans-Belgische pers verklaarde er zich natuurlijk tegen; de Vlaamsgezinden zelf waren verdeeld, de katholieke kamervleugel verwierp het, de regering ver-

klaarde er zich tegen en Coremans trok zijn voorstel in. Hier schrijft Fredericq :

« Alzoo liep op een schamelijke fiasco, op een echt blauwtje deze stoutste onder de officiële betoogingen der Vlaamsche Beweging sedert 1830 uit; want Coremans had de niet kleine pretentie gehad voor te stellen de Belgische Grondwet in Vlaamschgezinden zin te herzien, tot algemeene opschudding in den lande. In de Waalsche gewesten had men op voorhand moord en brand geroepen; de vergadering zijner eigene partijgenooten der Kamer had Coremans minachtend afgescheept, en in de Kamer zelve had hij zijnen staart moeten intrekken onder het hoongelach der liberalen van de Waalsche linkerzijde. Bara nam zelfs de gelegenheid te baat om de Walen nogmaals als martelaars voor te stellen, uitroepende :

De Heer Coremans vraagt, dat de ambtenaars van het middelbestuur de twee landstalen zouden kennen. Daaruit zal volgen, dat geen enkel Waal er nog zal kunnen aangenomen worden. Denkt gij, dat de Walen dit stelsel zullen aanvaarden? Dat ware de *scheiding van België op 't gebied van politiek en bestuur!* (*Tegenspraak, rechts*) Dien toestand zullen wij niet dulden. Nooit zullen de Walen zich laten vernederen en onder den voet trappen door de Vlamingen!

Stemmen links. Zeer wel!

De heer Coremans. Wij zijn het, die op onrechtvaardige wijze onder den voet worden getrapt!

De heer Bara. Dergelijk stelsel ware de aanleiding tot eene *nieuwe omwenteling van 1830.* »

In de zitting van 26 maart 1892 had Coremans een vinnige discussie met de minister van spoorwegen Jules Vandenpeereboom over het aanstellen van Nederlandsonkundige ambtenaren in de Vlaamse gewesten en het begunstigen der Walen bij de toelatingsexamens. Vandenpeereboom beet hard van zich af en staatsminister Bara maakt van de gelegenheid gebruik om nogmaals over de verdrukking van de Walen in België te spreken :

« De heer Coremans wil voor de Vlamingen het

(67) FREDERICQ, *a.w.*, II, (1889-1904), 1908, blz. 14.

(68) M. BASSE, *De Vlaamsche Beweging van 1905 tot 1930*, Gent, dl., I, Vóór den Oorlog, 1930; dl. II, Na den Oorlog, 1933; I, blz. 60; *Activisten*, blz. 12; DE BRUYNE, *a.w.*, blz. 194.

(69) FREDERICQ, *a.w.*, II, blz. 90-92.

monopolie van al de ambten. (*Links : Zeer wel!*) Eerlang zal er geen enkele Waal nog ambtenaar of bediende van den Staat kunnen worden. Gij verdrijft de Walen geheel en al uit het Vlaamsche land ; *gij hebt aldus, onder het huidige ministerie, de bestuurlijke scheiding van het land bewerkt...* Nu komt gij de Walen de positiën in 't Walenland betwisten, na ze in de Vlaamsche streken al ingepalmd te hebben. Is het aanneemlijk, dat een Waalsche jongeling, de geleerdste en de bekwaamste, te Brussel geene plaats van rechter of substituut kunne bekleeden, omdat het hem niet gegeven is Vlaamsch te spreken ? Maar de Walen zullen zich niet tot de enkele rol van lastenbetalers laten verlagen (70). »

Het vraagstuk van het Nederlands spreken in de Kamer, in 1893 druk besproken i.v.m. de komende eerste verkiezingen volgens het meervoudig algemeen stemrecht (oktober 1894), besluit Fredericq met een overzicht van de franstalige pers :

« Buiten de wereld der Vlaamschgezinden en niet het minst in de hoofdstad Brussel werd het hangend vraagstuk van het Vlaamschspreken in de Kamer insgelijks onderzocht. Alzoo kondigde de liberale volksvertegenwoordiger Georges Lorand in zijn blad *La Réforme* een plechtig hoofdartikel af, onder den titel *De Tweektalige Kamer*, waarin hij den spot dreef met de Walen, die op voorhand moord en

brand schreeuwden en van *broederoorlog en scheuring* spraken, « omdat de Vlaamschspreekende Belg zijne taal in de Kamer zal gebruiken gelijk de Franschspreekende Belg er sedert 1831 de zijne gebruikt ». Ook de *Indépendance belge* uitte zich in denzelfden zin, terwijl de *Chronique* en andere Franschdolle persorganen roerende jammerklachten lieten hooren Vrienden en vijanden overdreven overigens den omkeer, dien het algemeen stemrecht op dat gebied zou teweegbrengen (71). »

We zien dat de Vlaamse Beweging in België reeds ontstaat bij de Omwenteling (reakties op Voorlopig Bewind), datze praktisch aanstonds van het letterkundige naar het politieke vlak overgaat (duidelijk vanaf 1839) en dat de nationale gedachte na korte tijd aanleiding geeft tot rechtstreekse federalistische verlangens die teruggaan naar de tijd van vóór de Franse bezetting. Verschillende schrijvers leggen er de nadruk op dat het centralisme in België van Franse oorsprong is en een vreemd element in België dat gesticht en overspoeld is door Franssen, o.a. Rogier.

De Waalse Beweging, later ontstaan als reaktie op de eerste, wijst meer naar bestuurlijke scheiding, wat in de volgende periode (1900-1918) anneksionisme zal worden.

(70) FREDERICQ, *a.w.*, II, blz. 94.

(71) FREDERICQ, *a.w.*, II, blz. 116.

